ต้นฉบับ **ร่าง** มี 68 หน้า

ร่างแรก 29 เมษายน 2552 แก้ไขล่าสุด 14 พฤษภาคม 2552
เสนอต่อที่ประชุมของชุมชนชาวบ้านโคกไม้เดน ให้พิจารณาประชาพิจารณ์ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
เพื่อปรับปรุงแก้ไข ใช้แบ่งปันและเผยแพร่สู่สาธารณะต่อไป

สารบัญ

เมืองบน โคกไม้เดน
ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ

เมืองบน โคกไม้เดน
ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

โดย **สุจิตต์ วงษ์เทศ**

เมืองบน บ้านโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ อยู่ภาคกลาง ที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนประเทศไทย ที่มีผู้คนตั้งหลักแหล่งถาวรหลายพัน ปีมาแล้ว

ประเทศไทยมีต้นกระแสประวัติศาสตร์จากดินแดนและผู้คนบริเวณสุวรรณภูมิ หรืออุษาคเนย์ทุกวันนี้

คนพวกหนึ่งบริเวณภาคกลางที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาสืบบรรพชนคนสุวรรณภูมิอย่างน้อย 3,000 ปีมาแล้ว เพิ่งสมมุติชื่อเรียกตัวเองว่า “**คนไทย**” เมื่อราวหลัง พ.ศ. 1700 สืบจนปัจจุบัน

เมืองบน หมายถึงเมืองที่อยู่ข้างบน เหนือขึ้นไปจากข้างล่างหรือทางใต้ อยู่บริเวณบ้านบน ในอ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

บ้านโคกไม้เดน เป็นหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่เนินเชิงเขา มีไม้เดนเลือกขึ้นเต็มไปหมด ชาวบ้านแต่ก่อนใช้ทำฟืน และเผาถ่าน

ไม้เดน หมายถึงไม้ชนิดหนึ่งที่ขึ้นทั่วไปในบริเวณบ้านโคกไม้เดน เป็นไม้เหลือจากเลือกแล้ว ไม่เอาไปใช้ทำอย่างอื่นแล้ว ชาวบ้านมักเอาไปเผาถ่าน หรือใช้เป็นฟืน

เดน หมายถึงของเหลือที่ไม่ต้องการแล้ว หรือเหลือจากเลือกแล้ว ทิ้งแล้ว ไม่ต้องการแล้ว เช่น ผลไม้เดนเลือก

พยุหะคีรี หมายถึงพื้นที่มีหมู่ภูเขาเป็นทิวแถว (**พยุหะ** แปลว่าหมู่, ขบวน **คีรี** แปลว่า ภูเขา)

เริ่มมีชื่อเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2408 (ต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 4) มาจากชื่อ **“บ้านพยุแดน”** ยกขึ้นเป็น **“เมืองพยุหคีรี”**

เอกสารเก่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ลงมาล้วนเขียนว่า **เมืองพยุหคีรี** ไม่มีสระ อะ ตรงคำว่า ห

แต่ปัจจุบันทางราชการกำหนดให้เขียนว่า **พยุหะคีรี**

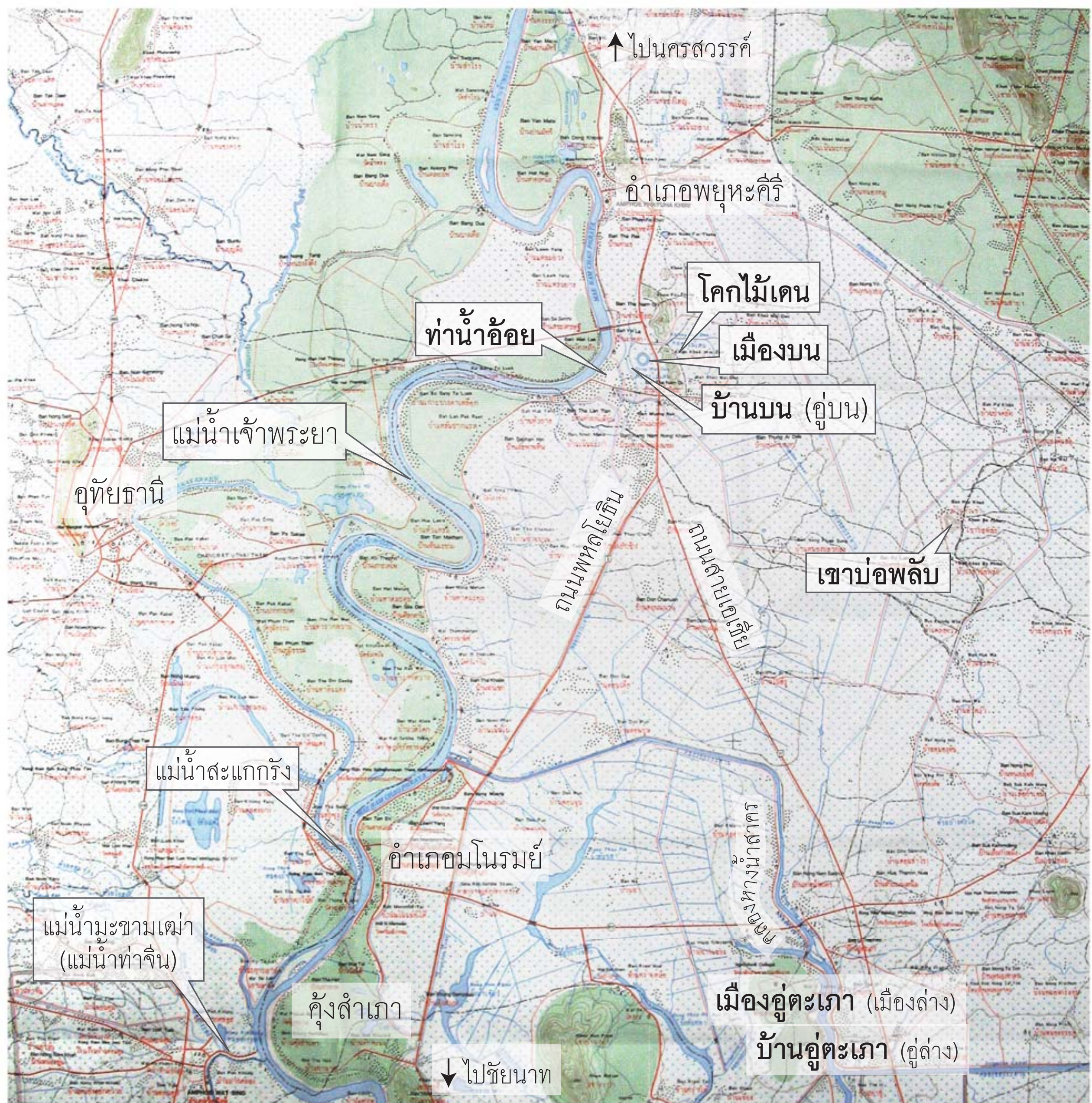
ท่าน้ำอ้อย หมายถึงท่าน้ำริมแม่น้ำใหญ่ (เจ้าพระยา) เป็นที่ขนถ่ายน้ำอ้อยทำน้ำตาลทรายล่องลงไปกรุงเทพฯ ตั้งแต่แผ่นดินรัชกาลที่ 3 แล้วมีชื่อในร่างสารตราฯ ครั้งต้นรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2408 ว่าเป็นส่วยเหล็ก คือถลุงเหล็กส่งกรุงเทพฯมาแต่เดิม

ชาวจีนนำเข้าวิธีทำน้ำตาลจากอ้อย แล้วเริ่มทำเป็นน้ำตาลในกรุงสยามตั้งแต่ราว พ.ศ. 2353 เป็นช่วงต้นแผ่นดินรัชกาลที่ 2 (ครองราชย์ พ.ศ. 2352-2367)

ครั้นถึงทศวรรษ 2370 น้ำตาลทรายกลายเป็นสินค้าออกสำคัญที่สุดของประเทศ ทำให้การหีบอ้อยขยายตัวรวดเร็วมาก มีเส้นทางขยายตัวตามแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่เมืองสมุทรปราการ ขึ้นไปถึงเมืองพิชัย, สวรรคโลก, กำแพงเพชร, ฯลฯ (มีรายละเอียดในหนังสือ **ปากไก่และใบเรือ** ของ **นิธิ เอียวศรีวงศ์** อมรินทร์การพิมพ์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2527)

บริเวณ ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหคีรี จ.นครสวรรค์ ลึกเข้าไปถึง อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ อยู่บนเส้นทางการขยายตัวของน้ำตาล น่าจะเหมาะเป็นที่ปลูกอ้อย หีบอ้อย แล้วขนน้ำอ้อยตามฤดูกาลหีบอ้อยลงเรือที่ท่าน้ำอ้อยล่องไปกรุงเทพฯ ตั้งแต่ครั้งนั้น

ด้วยเหตุนี้เองเมื่อ พ.ศ. 2408 รัชกาลที่ 4 จึงโปรดให้รวมบ้านท่าน้ำอ้อย, บ้านหนองโพ (อ.ตาคลี) เข้ากับบ้านอื่นๆ เช่น บ้านพระอังคัน, บ้านเขาบัวเหล็ก ซึ่งล้วนปลูกอ้อยกับหีบอ้อยเหมือนกันให้อยู่ในแขวงเมืองพยุหะคีรี (ดูร่างสารตราฯ ในบท 13)

แผนที่แสดงที่ตั้งเมืองบน โคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ และบริเวณใกล้เคียงโดยรอบ

ภาคกลาง

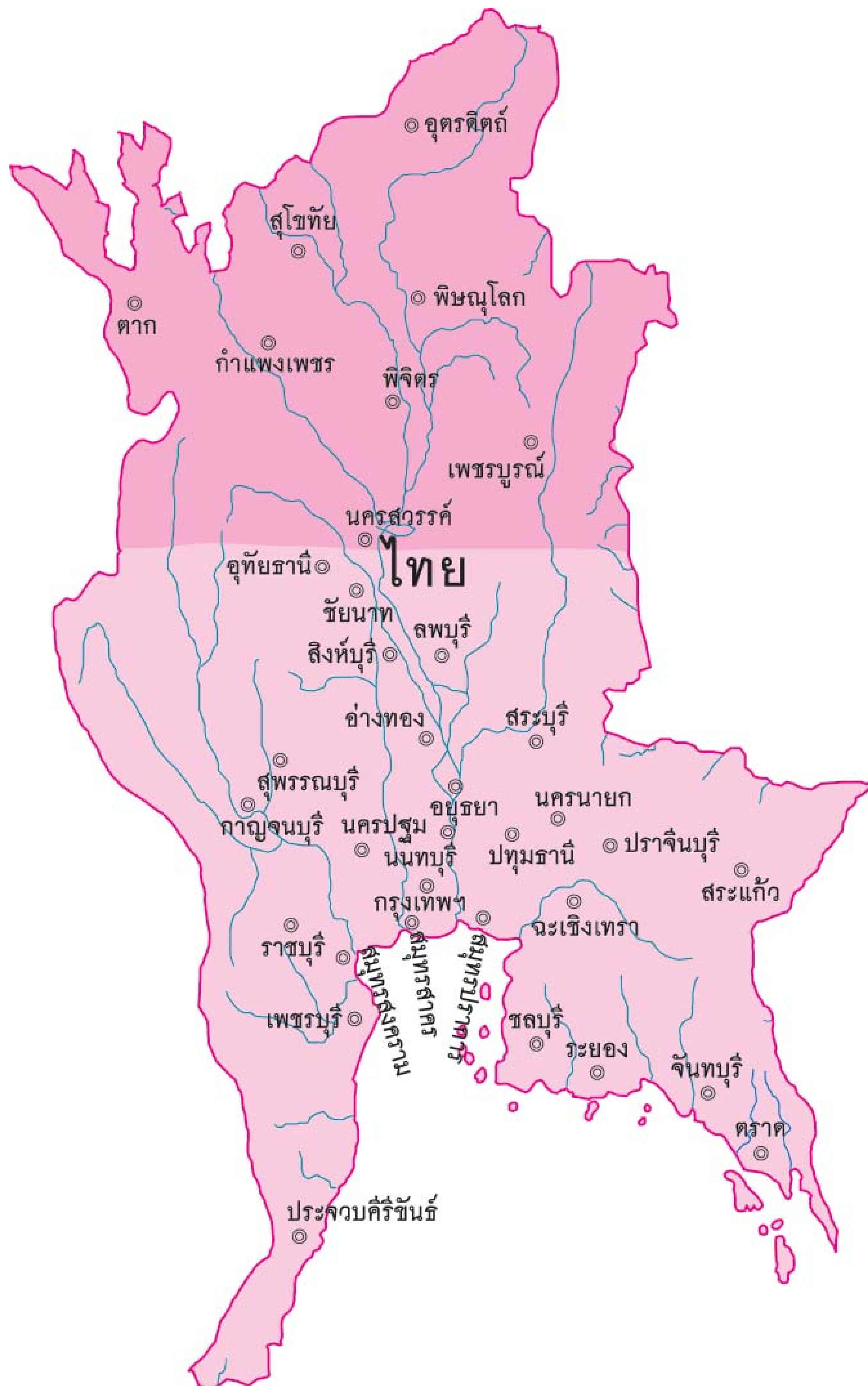
ภาคกลางมีแม่น้ำเจ้าพระยาและอ่าวไทยเป็นแกนกลาง แล้วแบ่งออกเป็น 2 บริเวณคือ ตอนบนกับตอนล่าง

ตอนบน เป็น**วัฒนธรรมรัฐสุโขทัย** อยู่ลุ่มน้ำป่าสัก-น่าน-ยม-ปิง(วัง) ทางเหนือสุดอยู่อุตรดิตถ์ ทางใต้สุดอยู่นครสวรรค์ เขตภายในมีตาก, กำแพงเพชร, พิษณุโลก, พิจิตร, เพชรบูรณ์

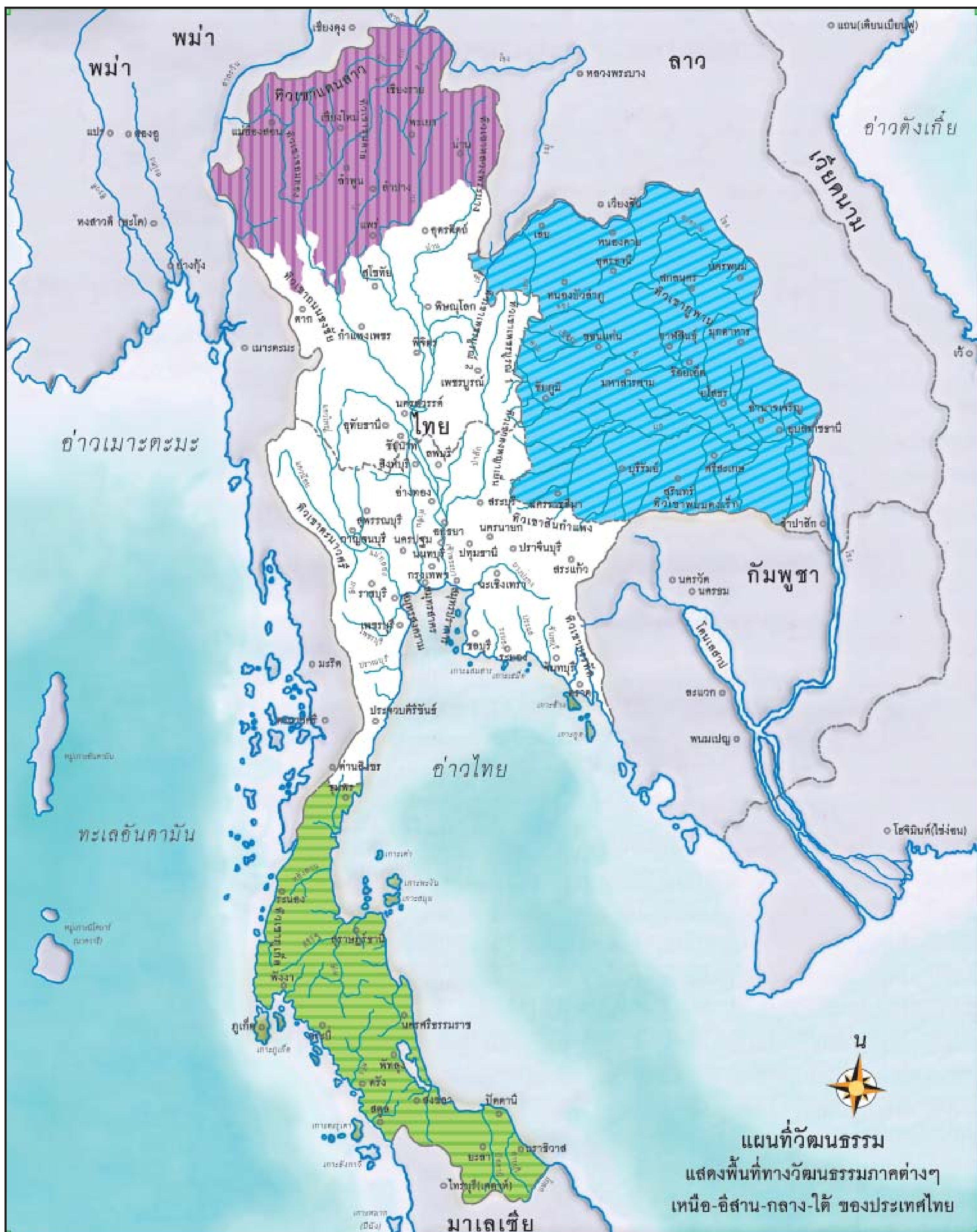
ตอนล่าง เป็น**วัฒนธรรมกรุงศรีอยุธยา** แบ่งเป็น 2 ฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และอ่าวไทย คือ ฟากตะวันตกและฟากตะวันออก

ฟากตะวันตก ทางลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีนเชื่อมโยงถึงอ่าวเมาะตะมะ ทะเลอันดามัน มีจังหวัดต่างๆ คือ อุทัยธานี, กาญจนบุรี, สุพรรณบุรี, สิงห์บุรี, นครปฐม, ราชบุรี, สมุทรสงคราม, เพชรบุรี, ประจวบคีรีขันธ์

ฟากตะวันออก ทางลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสักถึงลุ่มน้ำบางปะกง และดินแดนชายฝั่งทะเลตะวันออก ตั้งแต่ลพบุรี, สิงห์บุรี, อ่างทอง, อยุธยา, นนทบุรี, กรุงเทพฯ, นครนายก, ปราจีนบุรี, สระแก้ว, ฉะเชิงเทรา, ชลบุรี, ระยอง, จันทบุรี, ตราด

หมายเหตุ ตำแหน่งและสีต่างๆ ล้วนกำหนดอย่างกว้างๆ ในแผนที่เพื่อให้ดูง่ายๆ เข้าใจง่ายๆ แต่ในความจริงของยุคนั้นๆ อาจต่างไป หรือทับซ้อนอยู่ด้วยกันอย่างแยกชัดเจนเหมือนแผนที่แผ่นนี้ไม่ได้ ฉะนั้นต้องเข้าใจร่วมกันว่าการลงสีเป็นเรื่องสมมุติเท่านั้น ส่วนความจริงเป็นอย่างไรต้องเปลี่ยนแปลงตามหลักฐานได้เสมอ

หมายเหตุ ตำแหน่งและสีต่างๆ ล้วนกำหนดอย่างกว้างๆ ในแผนที่เพื่อให้ดูง่ายๆ เข้าใจง่ายๆ แต่ในความจริงของยุคนั้นๆ อาจต่างไป หรือทับซ้อนอยู่ด้วยกันอย่างแยกชัดเจนเหมือนแผนที่แผ่นนี้ไม่ได้ จะนั้นต้องเข้าใจร่วมกันว่าการลงสีเป็นเรื่องสมมุติเท่านั้น ส่วนความจริงเป็นอย่างไรต้องเปลี่ยนแปลงตามหลักฐานได้เสมอ

1 5,000 ปีมาแล้ว โคกไม้เดน นครสวรรค์ ยังไม่มีชุมชน

5,000 ปีมาแล้ว ยังไม่พบหลักฐานว่ามีบรรพชนคนโคกไม้เดนตั้งหลักแหล่งถาวรบริเวณบ้านโคกไม้เดน

แต่มีคนจากที่อื่นสัญจรผ่านไปมาบริเวณโดยรอบ เพราะพบเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยหินอยู่บริเวณ ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากอ่าวไทยยุคนั้น ที่มีขอบด้านเหนือสุดอยู่ถึงลพบุรี, สิงห์บุรี และอาจมีบางส่วนเว้าขึ้นมาถึงชัยนาท

เมื่อ 5,000 ปีมาแล้ว บรรพชนคนภาคกลาง (ที่ต่อไปข้างหน้าจะสมมุติชื่อเรียกตัวเองว่า"**คนไทย**"เป็นครั้งแรกเมื่อราวหลัง พ.ศ. 1700) เริ่มตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนร่อนเร่อยู่ตามขอบอ่าวไทยดึกดำบรรพ์ เช่น **บ้านเก่า** ตำบลจรเข้เผือก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี, **บ้านโคกพนมดี** อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี, และบริเวณ**ลุ่มน้ำป่าสัก** จังหวัดลพบุรี

คนพวกนี้ปลูกเรือนเสาสูง, ปลูกข้าวเหนียวแล้วกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก, เลี้ยงสัตว์, ทำเครื่องมือหินและโลหะ, ทำภาชนะดินเผามีทั้งหม้อสามขาและแบบอื่นๆ, ทำลูกปัดด้วยดิน, รู้จักทอผ้าหยาบๆ, มีพิธีศพเฉพาะหัวหน้าเผ่าพันธุ์บริเวณศักดิ์สิทธิ์กลางลานหมู่บ้าน ฯลฯ

อ่าวไทยยุคนี้กว้างกว่าปัจจุบัน ขอบเหนือสุดอยู่ชัยนาท, สิงห์บุรี, ลพบุรี ทางตะวันออกอยู่ถึงนครนายก, ปราจีนบุรี ทางตะวันตกอยู่ถึงสุพรรณบุรี, นครปฐม, ราชบุรี ส่วนมากเป็นทะเลโคลนตมที่เกิดจากตะกอนแม่น้ำพัดพามาทับถม

เครื่องมือหินเมื่อหลายพันปีมาแล้ว พบบริเวณบ้านโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย และใกล้เคียง เก็บรวบรวมไว้ที่มิวเซียมท้องถิ่น วัดเขาไม้เดน บ้านโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

2 4,000 ปีมาแล้ว มีคนดึกดำบรรพ์ ผ่านไปมาทางโคกไม้เดน

4,000 ปีมาแล้ว ยังไม่พบหลักฐานโดยตรงว่ามีบรรพชนคนโคกไม้เดนตั้งหลักแหล่งอยู่เป็นที่เป็นทาง หรือเป็นชุมชนถาวรบริเวณบ้านโคกไม้เดน

แต่อาจมีบรรพชนคนที่อื่นโดยรอบ สัญจรผ่านไปมาทาง ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ เพราะมีเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยหินและโลหะหมกอยู่ในพื้นดินบ้านโคกไม้เดนกับบริเวณใกล้เคียงโดยรอบ เช่น บ้านเขาบ่อพลับ และเขาแม่เหล็ก อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์, บ้านใหม่ชัยมงคล ต.สร้อยทอง อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์, จนถึงบริเวณกว้างขวางทางตะวันตกของ จ.อุทัยธานี

เมื่อ 4,000 ปีมาแล้ว แรกถลุงโลหะ เช่น สัมฤทธิ์ (ที่ต่อไปข้างหน้าจะหล่อพระพุทธรูปและเทวรูป) พบมากทางลุ่มน้ำยม-น่าน เช่น สุโขทัย, พิษณุโลก ฯลฯ กับลุ่มน้ำป่าสัก เช่น ลพบุรี, เพชรบูรณ์ ฯลฯ

คนดึกดำบรรพ์ที่อยู่บริเวณเทือกเขาทางทิศตะวันตก เขตจังหวัดอุทัยธานีมีหลักแหล่งสำคัญแห่งหนึ่งที่เขาปลาร้า อ.ลานสัก ทำภาพเขียนสีบนผนังถ้ำเป็นรูปคน, ควาย, หมา, ฯลฯ แสดงว่ายกย่องควายกับหมาเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์คล้ายคลึงกับคนดึกดำบรรพ์ทางสองฝั่งโขงเชื่อมโยงถึงกลุ่มจ้วงมณฑลกวางสีในจีน นอกจากนั้นยังยกย่องตะกวดเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ด้วย มีลายตะกวดอยู่บนหน้ากลองทองมโหระทึกพบที่เวียดนาม

ที่โคกไม้เดนพบโลหะเป็นรูปคล้ายตะกวดหรือสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้น่าเชื่อว่าคนดึกดำบรรพ์ทางเขาปลาร้าอุทัยธานี เคลื่อนไหวไปๆมาๆกับบริเวณโคกไม้เดน (ต่อไปข้างหน้าจะตั้งหลักแหล่งแล้วขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบเป็นแบบเฉพาะถิ่นเหมือนกันทั้งที่เมืองบึงคอกช้างที่อุทัยธานี และ เมืองบน ที่พยุหะคีรี)

เครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยโลหะ พบทั่วไปในเขตตำบลท่าน้ำอ้อย และใกล้เคียง ปัจจุบันเก็บไว้ที่มิวเซียมท้องถิ่น ในวัดเขาไม้เดน บ้านโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

คนดึกดำบรรพ์บริเวณเขาปลาร้า (อุทัยธานี) เคลื่อนไหวไปๆมาๆถึงโคกไม้เดน (พยุหะคีรี) แล้วอาจมีกลุ่มหนึ่งตั้งหลักแหล่งถาวรมีพิธีกรรมบูชาสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ควาย, หมา, และอาจมีตะกวดด้วย

ภาพถ่ายกับลายเส้น(ของกรมศิลปากร) เป็นรูปควายศักดิ์สิทธิ์, หมาศักดิ์สิทธิ์ จากภาพเขียนในถ้ำปลาร้า อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี

3 3,000 ปีมาแล้ว บรรพชนคนโคกไม้เดน เริ่มตั้งหลักแหล่งเชิงเขา

3,000 ปีมาแล้ว บรรพชนคนโคกไม้เดนน่าจะตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนถาวรอยู่บริเวณที่ใดที่หนึ่งโดยรอบทิวเขาเตี้ยๆ บริเวณบ้านโคกไม้เดน หรือในเขต ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ เพราะพบเครื่องมือเครื่องใช้ทำด้วยโลหะและหินกระจายหมกดินทั่วไป

บริเวณเชิงเขาโคกไม้เดนอาจเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ใช้ฝังศพผู้เป็นหมอผีหัวหน้าเผ่าพันธุ์ แล้วทำพิธีกรรมในศาสนาผี

ยุคนี้เมื่อ 3,000 ปีมาแล้ว มีคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาถึงดินแดนประเทศไทยทุกทิศทาง ทั้งทางบกและทางทะเล เช่น **ทางเหนือ** จากยูนนาน, **ทางตะวันออก** จากกวางตุ้ง-กวางสี-เวียดนาม, **ทางตะวันตก** จากอ่าวเบงกอล ทะเลอันดามัน, **ทางใต้** จากชวา-มลายู

ทำให้บริเวณภาคกลางมีผู้คนชาติพันธุ์ต่างๆ ตั้งหลักแหล่งประสมประสานอยู่ด้วยกันมากกว่าเดิม แล้วกระจัดกระจายไปทั่วประเทศ แต่หนาแน่นมากสุดอยู่ทางอีสานสองฝั่งโขง

ยุคนี้มี**“ภาษาร่วม”**ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันที่เป็นรากเหง้าภาษาตระกูลม้ง-เย้า, มอญ-เขมร, ชวา-มลายู, และไทย-ลาว (ภาษาไทยเริ่มมีหลักฐานเป็นภาษาพูดในยุคนี้)

กลองทองหรือมโหระทึกหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ เป็นสัญลักษณ์ร่วมของคนยุคนี้ มีพบทั่วไป แต่มีศูนย์กลางการผลิตที่ยูนนาน-กวางสี-เวียดนาม(ต่อไปข้างหน้าคือ ฆ้อง, ระฆัง)

แหล่งสำคัญของยุคนี้อยู่ที่**บ้านดอนตาเพชร** อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี ต่อเนื่องถึงเมือง**จรเข้สามพัน** อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี รวมทั้ง**ลุ่มน้ำป่าสัก** จ.ลพบุรี กับบริเวณ**เขาสามร้อยยอด** จ.ประจวบคีรีขันธ์

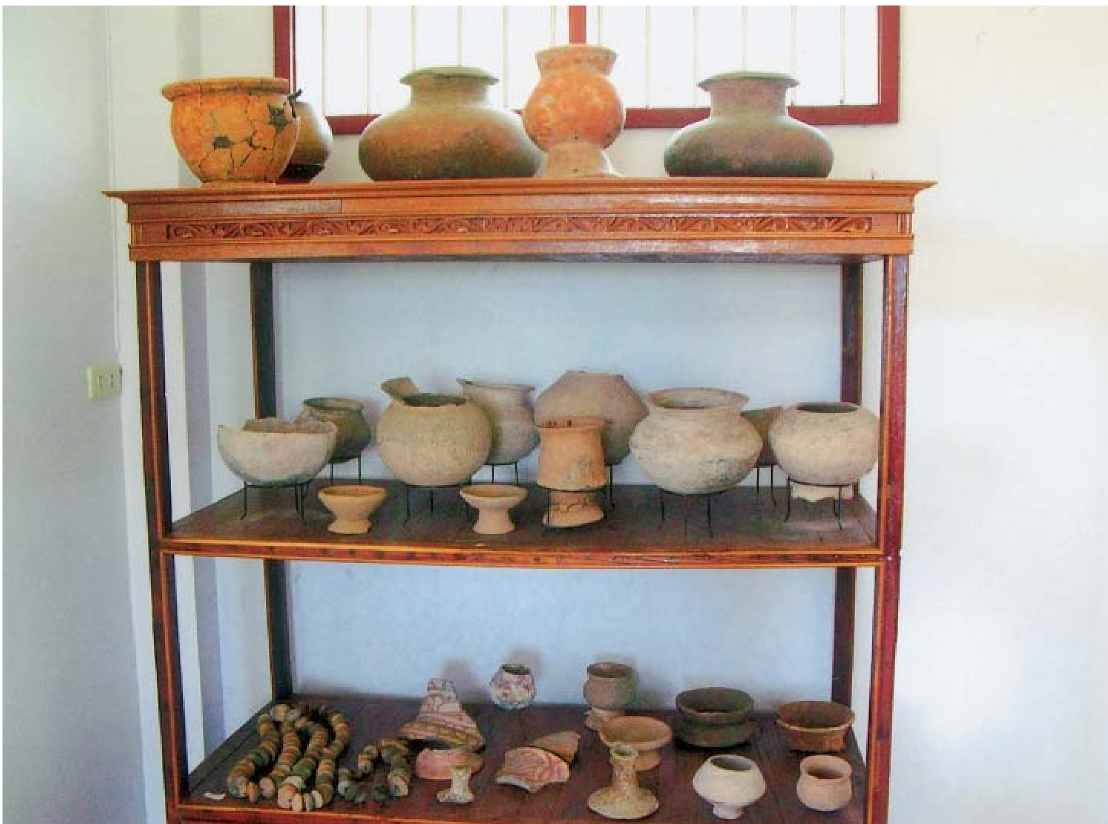
แผนที่แสดงลักษณะภูมิประเทศบริเวณอ่าวไทยและสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อหลายพันปีมาแล้ว เห็นบริเวณลุ่มน้ำท่าจีน ที่มีสุพรรณบุรีอยู่ตอนกลางขอบทะเลโคลนตมและเป็นดินแดนศูนย์กลางของ **"สุวรรณภูมิ"** ราว 2,500 ปีมาแล้ว

ส่วนอีกฟากหนึ่งเป็นลุ่มน้ำบางปะกงที่มีนครนายก, ปราจีนบุรี, ฉะเชิงเทรา, ชลบุรี ยังมีสภาพเป็น **"ทะเลโคลนตม"** กว้างขวางสูงขึ้นไปมากกว่าปัจจุบัน

การตั้งหลักแหล่งชุมชนและบ้านเมืองยุคแรกๆอยู่ตามที่ดอนหรือขอบอ่าวใกล้ชิดหรือติดกับทะเลโคลนตม *(ปรับปรุงจาก* ***จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย*** *โดยสำนักคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ 2534)*

ภาชนะดินเผายุคสุวรรณภูมิ พบที่ ต.ท่าน้ำอ้อย และที่บ้านโคกไม้เดนกับบริเวณใกล้เคียง ปัจจุบันเก็บไว้ในมิวเซียมท้องถิ่น วัดเขาไม้เดน บ้านโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

4 หลัง พ.ศ. 1 บ้านโคกไม้เดน เป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ

หลัง พ.ศ. 1 หรือมากกว่า 2,500 ปีมาแล้ว บรรพชนคนดึกดำบรรพ์ที่มีหลักแหล่งเป็นชุมชนถาวรอยู่บ้านโคกไม้เดนต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ มีจำนวนมากขึ้น

เพราะบริเวณนี้อยู่บนเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก เชื่อมโยงถึงชุมชนขนาดใหญ่อื่นๆที่อยู่โดยรอบ เช่น **เขาปลาร้า** อ.ลานสาง จ.อุทัยธานี, **ดงแม่นางเมือง** อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์, **จันเสน** อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์, ฯลฯ แล้วยังเกี่ยวดองไปถึงลุ่มน้ำป่าสัก-ลพบุรีที่**บ้านโป่งมะนาว** ต.ห้วยขุนราม อ.พัฒนานิคม จ.ลพบุรี กับ**บ้านท่าแค** อ.เมือง จ.ลพบุรี ทำให้มีคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งมากขึ้น

ยุคนี้ ชุมชนดึกดำบรรพ์บ้านโคกไม้เดนนับถือศาสนาผี แล้วมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทำพิธีกรรมอยู่บริเวณเชิงเขาโคกไม้เดน จึงยังไม่รู้จักศาสนาและศิลปวิทยาการอื่นๆจากอินเดีย แต่ก็นับเป็นส่วนหนึ่งของดินแดน**สุวรรณภูมิ**ที่จะมีบ้านเมืองเติบโตเป็นรัฐขนาดใหญ่ต่อไปข้างหน้า

เมื่อหลัง พ.ศ. 1 หรือมากกว่า 2,500 ปีมาแล้ว แรกมีชุมชนบ้านเมืองมีชื่อเรียกในคัมภีร์อินเดีย-ลังกาว่า**สุวรรณภูมิ** หมายถึงผืนแผ่นดินใหญ่อุษาคเนย์ทุกวันนี้ รวมทั้งประเทศไทยตั้งแต่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาถึงลุ่มน้ำโขง-สาละวิน โดยเฉพาะทางใต้มีแผ่นดินคาบสมุทรเชื่อมโยง**การค้าโลก**

ด้วยเหตุนี้เอง บริเวณผืนแผ่นดินใหญ่สุวรรณภูมิที่เป็นดินแดนคาบสมุทร จึงกลายเป็นจุดเชื่อมระหว่างมหาสมุทรอินเดีย

ทางตะวันตก กับมหาสมุทรแปซิฟิกทางตะวันออก ส่งผลให้มีผู้คนชาติพันธุ์ต่างๆจากตะวันตกและตะวันออก เข้ามาตั้งหลักแหล่งทั้งถาวรและชั่วคราวไม่ขาดสาย มีการประสมประสานทั้งทางเผ่าพันธุ์ และทางสังคมวัฒนธรรม กลายเป็น**บรรพชน**หรือ**ต้นเค้า**คนปัจจุบัน

ในยุคนี้มีชุมชนใหญ่ถลุงเหล็กเกิดขึ้นทางลุ่มน้ำน่าน (ทุ่งยั้ง-คลองโพ จ.อุตรดิตถ์), ลุ่มน้ำยม (บ้านด่านลานหอย จ.สุโขทัย) โดยเฉพาะทางที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยามีกระจายเต็มไปทุกลุ่มน้ำ

อารยธรรมจากตะวันตกที่ผ่านมาทางอินเดีย เช่น ศาสนา, อักษร, วรรณคดี, และอาหารการกิน(ข้าวเจ้า), ฯลฯ จะเริ่มแพร่เข้ามาอย่างช้าๆ ให้หัวหน้าคนพื้นเมืองใช้เป็นเครื่องมือ(เทคโนโลยี) ทางการปกครอง รวบรวมผู้คนและชุมชนบ้านเมืองที่มีมาก่อน จะค่อยๆเติบโตก้าวหน้าขึ้นเป็นรัฐน้อย-ใหญ่กระจัดกระจายทั่วสุวรรณภูมิต่อไปข้างหน้า

อารยธรรมจากตะวันออก คือ จีนฮั่นทางภาคเหนือ และ **“เจ๊ก”**ทางภาคใต้ของจีน เช่น ภาษาพูด, เครื่องมือทอผ้า, เครื่องมือโลหะ, อาหารการกิน(ผัก), ฯลฯ คลุกคลีเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนพื้นเมืองทั่วไป

บริเวณโคกไม้เดนมีเขาไม้เดนกับยอดอื่นๆต่อกันเป็นพืดสั้นๆ คนยุคเหล็กเมื่อราว 2,500 ปีมาแล้ว ยกย่องเป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ใช้ทำพิธีกรรมในศาสนาผี (ก่อนรับศาสนาพุทธจากอินเดีย) แล้วทำรูปเคารพเนื่องในศาสนาผี เช่น รูปตะกวด

อาจารย์ ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ แห่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อธิบายรูปนี้ว่าเป็น“ตะกวด”ทำด้วยโลหะสำริด พบบริเวณเขาไม้เดน รอบนอกด้านตะวันออกของเมืองบน อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ กำหนดอายุอยู่ในยุคสุวรรณภูมิ เมื่อราว พ.ศ. 1-500 ชิ้นงานหล่อขึ้นง่ายๆอย่างฝีมือช่างพื้นบ้าน เนื้องานไม่ประณีตนัก แต่ก็ถูกต้องตามสรีระของสัตว์ประเภทนี้ อาจเป็นของใช้ในพิธีกรรม โดยมีความหมายเกี่ยวเนื่องกับคติการบูชาสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำอย่างพวกตะกวด จระเข้ กบหรือคางคก

5 หลัง พ.ศ. 500 บ้านโคกไม้เดน ยังไม่รู้จักพุทธ-พราหมณ์

หลัง พ.ศ. 500 หรือราว 2,000 ปีมาแล้ว บรรพชนคนดึกดำบรรพ์ที่บ้านโคกไม้เดน ยังไม่รู้จักศาสนาพุทธ-พราหมณ์ จากอินเดีย ที่เริ่มเผยแพร่เข้ามาถึงดินแดนสุวรรณภูมิทางทะเลอันดามัน (มหาสมุทรอินเดีย)

ฉะนั้น ชุมชนบ้านโคกไม้เดนจึงนับถือศาสนาผีที่มีมาแต่เดิม โดยมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทำพิธีกรรมอยู่บริเวณเชิงเขาโคกไม้เดน แล้วเก็บ “ของป่า” เป็นสิ่งของแลกเปลี่ยนซื้อขายกับกลุ่มชนที่มีบ้านเมืองอยู่ใกล้เส้นทางการค้าโลก เช่น ทางลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีน เป็นต้น

เมื่อหลัง พ.ศ. 500 หรือราว 2,000 ปีมาแล้ว บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีนกับลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำบางปะกง เป็นบ้านเมืองศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนระหว่าง**ตะวันตก** คือ อินเดีย, ลังกา, เปอร์เซีย, อาหรับ ฯลฯ กับ**ตะวันออก** จีน(ฮั่น) ฯลฯ

บริเวณลำน้ำท่าจีน-แม่กลอง มีชุมชนขนาดใหญ่ระดับเมือง ตั้งแต่ 3,000 ปีมาแล้ว อยู่บริเวณ**ดอนตาเพชร** (อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี) และ**อู่ทอง** (อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี)

ที่ดอนตาเพชร-อู่ทอง นี่เอง ศาสนาพุทธจะแพร่หลายออกไปถึงที่อื่นๆ เช่น บริเวณลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก, ลุ่มน้ำบางปะกง-พานทอง, ลุ่มน้ำชี-มูล, ลุ่มน้ำโขง ฯลฯ

คนพื้นเมืองดั้งเดิมนับถือ“**ศาสนาผี**”มาก่อนนานแล้ว มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าทำพิธีกรรม เท่ากับผู้หญิงเป็นผู้สืบทอดพิธีกรรมในศาสนาผี เมื่อศาสนาพุทธ-พราหมณ์ที่มีผู้ชายสืบทอดพิธีกรรม

แผ่มาถึงสุวรรณภูมิก็เกิดปะทะขัดแย้งก่อน แล้วประนีประนอมประสมประสานเข้าด้วยกันในภายหลัง โดยมีศาสนาพุทธ-พราหมณ์เป็นแกนนำหลัก และเป็นเครื่องมือทันสมัยในการปกครองรวบรวมผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ให้มีศูนย์รวมร่วมกันอยู่ที่พุทธ-พราหมณ์

นับแต่นี้ไป คือราวหลัง พ.ศ. 500 ชุมชนบ้านเมืองในศาสนาผีที่รับพุทธ-พราหมณ์ จะเติบโตขึ้นเป็นบ้านเมือง แล้วมีพัฒนาการขึ้นเป็นรัฐขนาดเล็กบริเวณทะเลโคลนตมอย่างน้อย 2 แห่ง คือ บริเวณ **อู่ทอง** กับ **ลพบุรี** ปากน้ำเจ้าพระยาในประเทศไทย

ผู้คนพลเมืองของ 2 บริเวณนี้ มีหลายเผ่าพันธุ์ผสมผสานอยู่ด้วยกันมาก่อนและจะมีมากขึ้นเรื่อยๆโดยมีภาษาพูดคล้ายคลึงกัน ถือเป็น**ภาษาร่วมสุวรรณภูมิ** ใช้สื่อสารกันได้ทั่วไป แต่จะเริ่มรับภาษาอื่นเข้ามาใช้งาน เช่น ภาษาจากอินเดีย, ภาษาจากจีน, ฯลฯ จากนั้นก็รับตัวอักษรที่มากับศาสนาพุทธ-พราหมณ์ ยกย่องเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม ใช้สื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ

ทางตอนบนลุ่มน้ำเจ้าพระยายังว่างเปล่า จะมีเพียงชุมชนขนาดเล็กถลุงเหล็กอยู่ทางลุ่มน้ำยมที่สุโขทัย กับมีผู้คนเคลื่อนย้ายจากบริเวณสองฝั่งโขงผ่านลงมาทางลุ่มน้ำน่านที่อุตรดิตถ์-พิษณุโลก นานเข้าก็เริ่มเป็นชุมชนสถานีการค้าบนเส้นทางคมนาคม (ที่ต่อไปราวหลัง พ.ศ. 1700 จะเป็นรัฐสุโขทัย)

(บน) ลูกปัดสีต่างๆ (ล่าง) โลหะรูปบุคคลมีอวัยวะเพศชาย ทำท่าทางคล้ายกบ ตามระบบความเชื่อของชุมชนดึกดำบรรพ์หลายพันปีมาแล้ว มีทั่วไปตั้งแต่กวางสีในจีน กับบริเวณสองฝั่งโขง ถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันเก็บไว้ในมิวเซียมท้องถิ่น วัดเขาไม้เดน บ้านโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

6 หลัง พ.ศ. 1000 แรกรับศาสนาพุทธ สถาปนาเมืองบน

หลัง พ.ศ. 1000 บริเวณโคกไม้เดนที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาผี จะถูกทำให้เป็นพุทธสถาน มีสถูปเจดีย์เป็นระยะๆ ตั้งแต่เชิงเขาถึงยอดเขา มีโบราณศิลปวัตถุในพุทธศาสนา อายุไล่เลี่ยรุ่นราวคราวเดียวกับพระปฐมเจดีย์ (นครปฐม), เมืองอู่ทอง (สุพรรณบุรี), เมืองคูบัว (ราชบุรี), เมืองจันเสนและเมืองดงแม่นางเมือง (นครสวรรค์)

ขณะเดียวกันชุมชนหมู่บ้านบริเวณที่ราบค่อยๆเติบโตขึ้นเป็นระดับ "**เมือง**" มีเครือญาติกับเครือข่ายทางการค้าเชื่อมโยงบ้านเมืองและรัฐขนาดใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียงและห่างไกลออกไปทุกทิศทาง

ด้วยเหตุนี้เองจึงมีผู้คนจากที่อื่นๆ เคลื่อนย้ายเข้ามาแสวงหาที่ทำกินอุดมสมบูรณ์ แล้วตั้งหลักแหล่งเพิ่มเติมกลายเป็นประชากรขนาดใหญ่ ทำให้ต้องจัดระเบียบเป็นระบบการปกครองมีคนชั้นต่างๆ เช่น คนชั้นปกครอง กับคนชั้นถูกปกครอง ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีนักบวช, พ่อค้าต่างชาติ, ข้า-ไพร่-ทาส, ฯลฯ

คนชั้นปกครองกับนักบวชศึกษาอักษรจากอินเดีย มีจารึกเป็นอักษรปัลลวะ (ปนกับอักษรพื้นเมือง) อยู่ใต้ฐานพระพิมพ์ดินเผา

ต่อมาต้องขยับขยายพื้นที่อยู่อาศัย แล้วสร้างบ้านแปลงเมืองเรียกกันด้วยคำทุกวันนี้ว่า**เมืองบน** มีคูน้ำคันดินรูปวงกลมแบบสม่ำเสมอคล้ายคลึงกับเมืองโบราณในอีสาน เช่น เมืองเสมา (นครราชสีมา), เมืองฟ้าแดดสงยาง (กาฬสินธุ์), เมืองตาดทอง (ยโสธร), ฯลฯ (ความก้าวหน้าและข้อคิดเห็นใหม่ในการศึกษาโบราณคดีลุ่มน้ำเจ้าพระยา, โดย **ศรีศักร วัลลิโภดม**, พิมพ์ใน**เมืองโบราณ**, ปีที่ 10 ฉบับที่ 4 เดือนตุลาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2527) อยู่บริเวณที่ลุ่มตีนเขาใกล้ฝั่งแม่น้ำใหญ่ (เจ้าพระยา) มีลำน้ำลำคลองเล็กๆเชื่อมโยงถึงบ้านเมืองและชุมชนใกล้เคียงโดยรอบทางทิศตะวันออก เช่น เขต

อ.ตาคลี และ อ.ตากฟ้า จ.นครสวรรค์

ที่สำคัญคือชุมชนและบ้านเมืองใน อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท มีชื่อเรียกด้วยคำทุกวันนี้ว่า **เมืองอู่ตะเภา** แต่ชาวบ้านเรียก **เมืองล่าง** (**ศรีศักร วัลลิโภดม** ระบุไว้ในบทความเรื่อง **ทำไมจึงเป็นสยามประเทศ** พิมพ์ใน**เมืองโบราณ** ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 เดือนเมษายน-มิถุนายน 2528 หน้า 26)

การเติบโตขึ้นยุคนี้ เพราะบรรพชนคนดึกดำบรรพ์บ้านโคกไม้เดนเริ่มรับพุทธศาสนาจากรัฐใหญ่ที่อยู่ทางลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีน เช่น รัฐอู่ทอง (สุพรรรรณบุรี), รัฐนครชัยศรี (นครปฐม) แล้วอาจรับจากรัฐใหญ่ทางลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก เช่น รัฐละโว้ (ลพบุรี), รัฐศรีเทพ (เพชรบูรณ์) โดยผ่านทางรัฐจันเสน (ที่ อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์) ก็ได้

พุทธศาสนาที่บรรพชนคนดึกดำบรรพ์บ้านโคกไม้เดนรับมา มีทั้งผี-พุทธ-พราหมณ์ แล้วยังไม่แยกเด็ดขาดเป็นมหายานกับหีนยาน (เถรวาท) แต่เคล้าคละปะปนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนแยกไม่ได้ ขณะเดียวกันก็มีแบบแผนพราหมณ์ผสมผสาน แล้วยังมีความเชื่อดั้งเดิมอยู่ด้วยคือ ผี

เมืองบน–เมืองอู่ตะเภา
มีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันที่โคกไม้เดน

บริเวณ อ.พยุหะคีรี (นครสวรรค์) ต่อกันกับ อ.มโนรมย์ (ชัยนาท) เป็นที่ราบลุ่มผืนเดียวกันมานานราว 3,000 ปีมาแล้ว มีแม่น้ำใหญ่ (เจ้าพระยา)เป็นแกน แล้วมีลำน้ำสาขากับห้วยหนองคลองบึงหลายสายไหลลงแม่น้ำใหญ่ เช่น หางน้ำสาคร ฯลฯ

ตรงที่ราบลุ่มมโนรมย์-พยุหะคีรี น่าเชื่อว่าจะเคยเป็นทะเลหรือหนองบึงใหญ่มาก่อน เมื่อราว 5,000-10,000 ปีมาแล้ว จากนั้นค่อยๆตื้นเขินเป็นโคลนตม หรือเป็นเวิ้งน้ำกว้างใหญ่ของแม่น้ำใหญ่ คล้ายบริเวณลานเทที่อยุธยา จึงมีคำบอกเล่าเก่าแก่ว่าเคยเป็น**อู่สำเภา** 2 อู่ มีอู่บนกับอู่ล่าง

อู่บน อยู่ที่บ้านบน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ มีเมืองโบราณชื่อชาวบ้านเรียกภายหลังว่า **เมืองบน** (มีรายละเอียดในหนังสือ**โบราณวัตถุสมัยทวารวดีแห่งใหม่** กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2508)

อู่ล่าง อยู่ที่บ้านอู่ตะเภา ต.อู่ตะเภา อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท มีเมืองโบราณชื่อชาวบ้านเรียกภายหลังว่า **เมืองอู่ตะเภา** (มีรายละเอียดในหนังสือ**โบราณคดีเมืองอู่ตะเภา** กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2534) บางทีก็เรียก **เมืองล่าง**

เมืองบน กับ **เมืองอู่ตะเภา** มีพัฒนาการร่วมกันจากชุมชนถลุงเหล็กราว 2,500 ปีมาแล้ว อยู่บนชุมทางคมนาคม แนวเหนือ-ใต้กับแนวตะวันตก-ตะวันออก ควบคุมทางน้ำ 3 แห่ง คือแม่น้ำสะแกกรัง (อุทัยธานี), แม่น้ำมะขามเฒ่า (คือแม่น้ำท่าจีน ไหลลงสุพรรณบุรี-นครปฐม), แม่น้ำน้อย (ไหลลงแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยุธยา)

ด้วยเหตุนี้เองเมื่อชุมชนถลุงเหล็กรับศาสนาจากอินเดียผ่านยุคสุวรรณภูมิก็เติบโตเป็นบ้านเมือง และเป็นรัฐในยุคทวารวดี เมื่อราวหลัง พ.ศ. 1000 แล้วขุดคูน้ำคันดินเป็นขอบเขตรูปกลมรีไม่สม่ำเสมอ

แต่น่าประหลาดที่ไม่พบสถูปเจดีย์ใหญ่น้อยบริเวณเมืองบนกับเมืองอู่ตะเภา พบแต่ซากเศษรูปเคารพ เช่น ธรรมจักร, พระพุทธรูป, เครื่องรางประดับ ฯลฯ

น่าเชื่อว่าบริเวณ**บ้านโคกไม้เดน**ที่อยู่บนเนินสูง มีทิวเขาเตี้ยหลายยอดเป็นพืดไปทางด้านเหนือของทุ่งราบมโนรมย์ เป็นแหล่งศักดิ์สิทธิ์ใช้ทำพิธีกรรมร่วมกันของเมืองบนกับเมืองอู่ตะเภามาแต่ยุคเหล็กเมื่อ 2,500 ปีมาแล้ว

ครั้นรับพุทธศาสนาก็ยกย่องเป็นเขตพุทธาวาสปนกับสังฆาวาส จึงพบสถูปเจดีย์ยุคทวารวดีนับ 10 แห่ง ทั้งบนยอดเขาและตีนเขา ที่กรมศิลปากรไปขุดค้นแล้วขุดแต่งไว้หลายแหล่ง

ทั้งเมืองบนและเมืองอู่ตะเภาควรเป็นบ้านเมืองหรือรัฐเดียวกัน หรือมิฉะนั้นก็เป็นเครือญาติใกล้ชิดกัน แล้วมีชุมชนเครือข่ายบริวาร

เป็นแหล่งทรัพยากรออกไปโดยรอบ เช่น เมืองนางเหล็ก กับเมืองนครน้อย ต.ไร่พัฒนา อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท โดยเฉพาะกระจายไปทางเขต อ.ตาคลี ถึง อ.ตากฟ้า ซึ่งจะเชื่อมโยงกับเมืองจันเสนได้ด้วย

ผู้คนของเมืองบนและเมืองอู่ตะเภา รวมทั้งเครือข่ายบริวารมีพุทธสถานอยู่บริเวณเขตศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันมาก่อนนานแล้วที่บ้านโคกไม้เดน

เมืองบน–เมืองอู่ตะเภา เมืองเอกราช ริมแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา)

เมืองบนกับเมืองอู่ตะเภา ไม่ได้เป็น“**เมืองขึ้น**”ของรัฐใหญ่ “**ทวารวดี**” ที่อยู่ใกล้ทะเล แต่เป็นเมืองเอกราชที่มีเครือญาติ และเครือข่ายทางการค้าทุกทิศทาง (ดูแผนที่เส้นทางติดต่อบ้านเมืองภายในผืนแผ่นดินใหญ่ฯ)

เมืองบน โคกไม้เดน เป็นบริเวณปลายแดนของรัฐใหญ่ “**ทวารวดี**” ลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ทางฟากฝั่งตะวันตกลุ่มน้ำเจ้าพระยา เช่น **เมืองนครชัยศรี** มีพระปฐมเจดีย์(นครปฐม) กับ**เมืองอู่ทอง** มีมาแต่ยุคสุวรรณภูมิ(สุพรรณบุรี)

เมืองอู่ตะเภา หางน้ำสาคร (ที่ อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท) ก็เป็นส่วนหนึ่งของบริเวณปลายแดนนี้

ด้วยเหตุนี้เองบริเวณนี้จึงมีโบราณศิลปวัตถุสถานรับอิทธิพลจากรัฐใหญ่ “**ทวารวดี**” แม่กลอง-ท่าจีน แต่ไม่ได้หมายความว่ามีการขยายอำนาจของรัฐใหญ่มาถึงบริเวณนี้ (มีคำอธิบายรายละเอียดอยู่ในหนังสือ **(ศรี)ทวารวดี** ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ, โดย **ธิดา สาระยา**, สำนักพิมพ์เมืองโบราณ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2532)

เมื่อหลัง พ.ศ. 1000 แรกมีรัฐขนาดเล็กก่อรูปขึ้นจากการค้าโลกตะวันตก-ตะวันออก แล้วเติบโตเป็นรัฐขนาดใหญ่ มีชื่อในเอกสารจีนว่า**หลั่งยะสิว**(ลังเกียฉู่) อยู่ทางลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีน ฟากตะวันตกทะเลโคลนตมอ่าวไทย กับ**โถโลโปตี**(ทวารวดี)อยู่ทางลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก ฟากตะวันออกทะเลโคลนตมอ่าวไทย

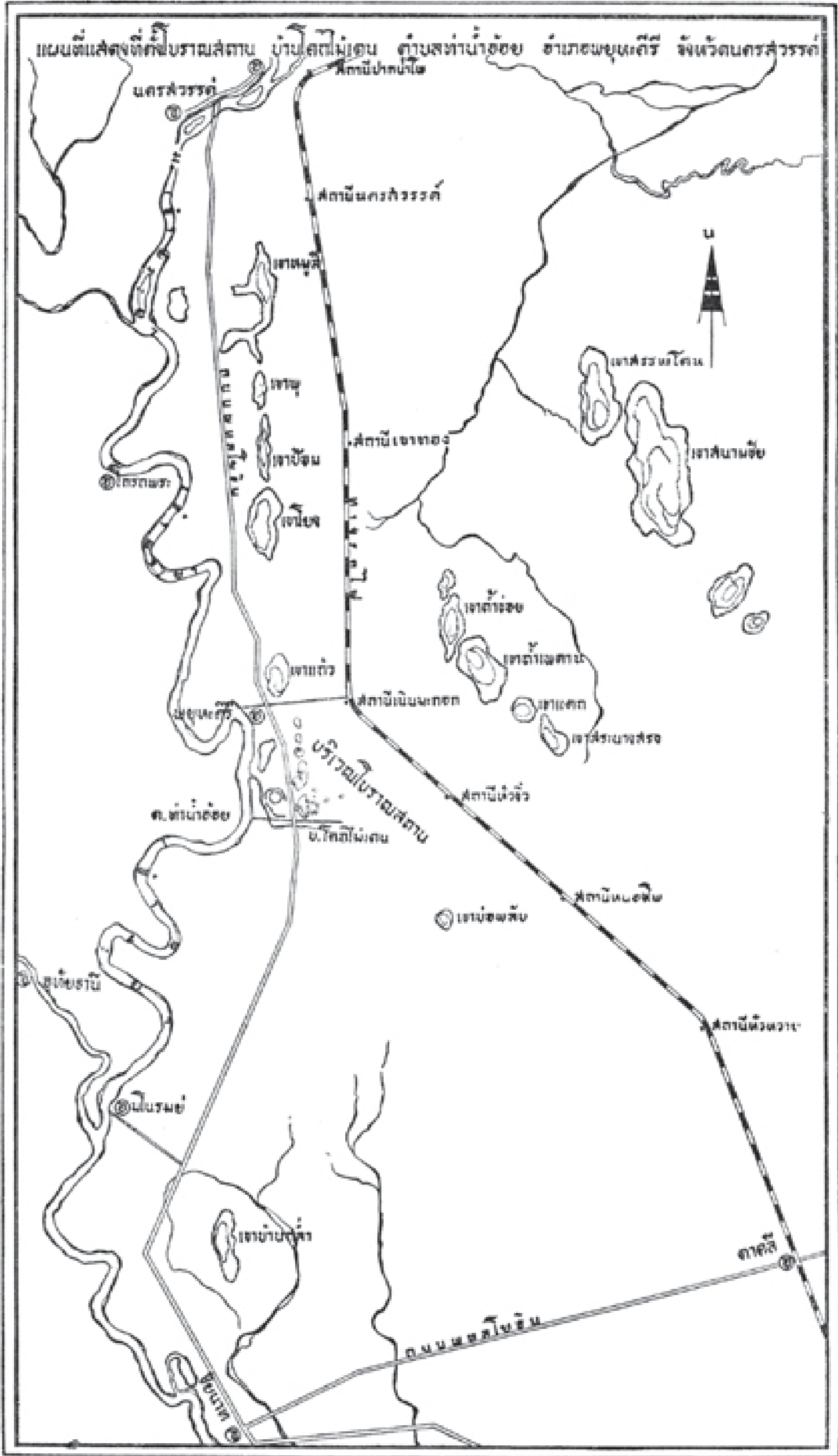
ต่อมาอีกนานทะเลโคลนตมในอ่าวไทยดึกดำบรรพ์ตื้นเขินเป็นดินดอนอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าเป็นแกนกลางทำให้เกิดบ้านเมืองและรัฐเอกราชขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยา คือ

รัฐหลั่งยะสิว อยู่ที่นครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ฟากตะวันตกลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีเครือข่ายอยู่เมืองคูบัว(จังหวัดราชบุรี) และบริเวณจังหวัดเพชรบุรี

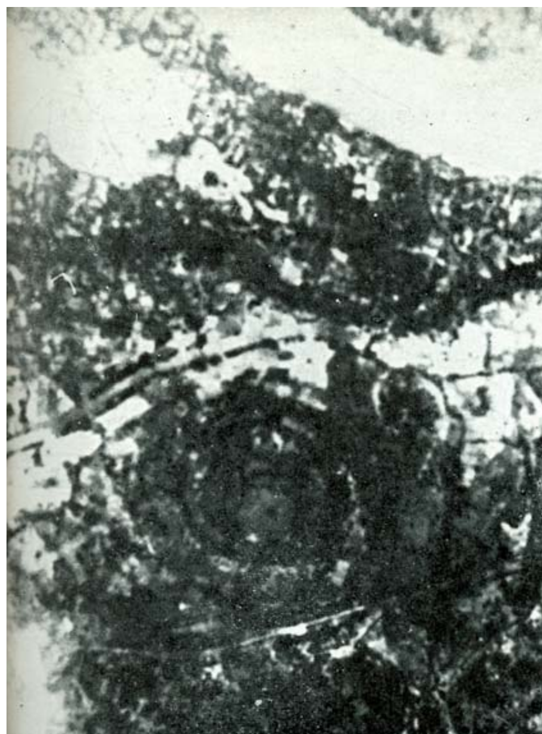
รัฐโถโลโปตี อยู่ที่ลพบุรี ฟากตะวันออกลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีเครือข่ายอยู่เมืองมโหสถ(จังหวัดปราจีนบุรี) เมืองพระรถ(จังหวัดชลบุรี) และบ้านเมืองบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก จนถึงจังหวัดจันทบุรี

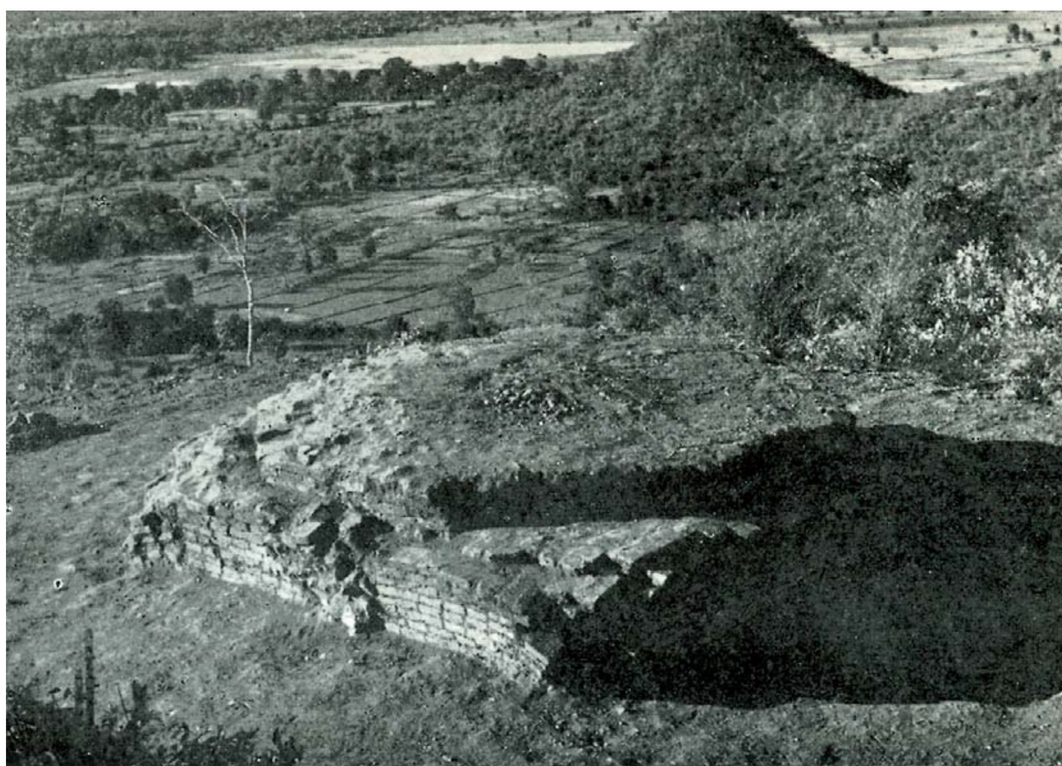
บ้านเมืองและรัฐเหล่านี้ต่างเลือกรับศาสนาพุทธ-พราหมณ์และตัวอักษรจากอินเดียมาใช้เป็นเครื่องมือทางการปกครอง รวบรวมผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ให้อยู่ร่วมในอำนาจเดียวกัน มีคนพวกหนึ่งเรียก**สาม** คือสยามอยู่ด้วย

ส่วน**ตอนบน**ลุ่มน้ำเจ้าพระยาภาคกลางบริเวณแม่น้ำน่าน-ยม อยู่บนเส้นทางคมนาคมระหว่างแม่น้ำโขง-อ่าวเมาะตะมะ-อ่าวไทย ทำให้มีผู้คนเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งชั่วคราว แต่บางพวกตั้งหลักแหล่งถาวรเป็นบ้านเมืองขึ้นต่อไปข้างหน้า

จากหนังสือ **โบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีแห่งใหม่ และรายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์** กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2508

(บน) ภาพถ่ายทางอากาศ แสดงคูน้ำคันดินรูปวงกลมไม่สม่ำเสมอของเมืองบนบ้านบน ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

(ล่าง) ซากสถูปเจดีย์สมัยทวารวดี บนยอดเขาเตี้ยๆ ที่บ้านโคกไม้เดน

(จากหนังสือ **โบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีแห่งใหม่ และรายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์** กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2508)

จากหนังสือ **โบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีแห่งใหม่ และรายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์** กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2508

เมืองในตำนานจามเทวี

เมืองบน (ที่โคกไม้เดน) เป็นชื่อสมมุติเรียกใหม่เมื่อไม่นานนี้ อยู่ริมแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา) บนเส้นทางคมนาคมการค้าระหว่างอ่าวไทยกับบ้านเมืองภายในตอนบนทางลุ่มน้ำปิง-วัง ถึงสาละวิน กับบ้านเมืองทางลุ่มน้ำโขง

ด้วยเหตุนี้เอง เมืองบนโคกไม้เดนเมื่อหลัง พ.ศ. 1000 จึงเป็น **"สถานี"** หรือจุดแวะพักระหว่างเดินทางการค้าทางไกล แต่ไม่พบหลักฐานชื่อเมืองครั้งนั้นว่าอะไร?

มีตำนานจามเทวีระบุว่าพระนางจามเทวีแต่งขบวนเรือออกจากเมืองละโว้ (ที่ลพบุรี) ขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัย (ที่ลำพูน) เมื่อราว พ.ศ. 1206 ขบวนเรือทวนน้ำผ่านทางย่านเมืองบน โคกไม้เดน

พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) อธิบายไว้ในหนังสือ **พงศาวดารโยนก** (สำนักพิมพ์คลังวิทยา พิมพ์ครั้งที่ห้า พ.ศ. 2507 หน้า 175) เรื่องพระนางจามเทวี เมื่อออกจากเมืองละโว้ถึง**เมืองบางประบาง** คือปากบางหมื่นหารที่ใกล้ปากน้ำบางพุทรา แล้วถึง**เมืองคันธิกะ** คือเมืองชัยนาท ถึง**เมืองบุรัฐะ** คือเมืองนครสวรรค์ ฯลฯ

ถ้าเป็นจริงตามนี้ **ตรงชื่อเมืองคันธิกะในเขตเมืองชัยนาทก็น่าจะหมายถึงเมืองบนนี่เอง เพราะยุคนั้นยังไม่มีเมืองชัยนาท**

แต่เรื่องพระนางจามเทวีเป็นตำนาน หรือนิทานปรำปรา ไม่ใช่เรื่องจริง จึงไม่จำเป็นต้องยึดเป็นจริงจังอย่างเอาเป็นเอาตาย

โบราณสถานสมัยทวารวดี ที่กรมศิลปากรขุดแต่งแล้วทิ้งไว้บริเวณวัดเขาไม้เดน บ้านโคกไม้เดน ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ สันนิษฐานว่าเดิมเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอด อายุราว พ.ศ. 1100

เมืองบน กับ **บ้านโคกไม้เดน**

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ยุคทวารวดี
เกือบ 1,500 ปีมาแล้ว
ที่ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

ปรับปรุงใหม่จากงานเรียบเรียงของ **ธนิต อยู่โพธิ์** อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ในหนังสือ**โบราณวัตถุสมัยทวารวดีแห่งใหม่ และ รายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์** กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2508

ณ ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มีหมู่บ้านติดต่อใกล้เคียงกันหนาแน่นหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านโคกไม้เดน, บ้านท่าน้ำอ้อย, บ้านหางน้ำบ้านบน, บ้านหางน้ำหนองแขม ฯลฯ

ณ บริเวณหมู่บ้านโคกไม้เดน, หางน้ำบ้านบน และท่าน้ำอ้อยนั้นได้พบโบราณสถานและพบบริเวณคูเมืองเก่าอยู่ใกล้วัดบ้านบน ระหว่างถนนพหลโยธินและวัดพระปรางค์เหลือง

เมื่อสอบถามชาวบ้านดู ก็ได้รับบอกไปตามชื่อหมู่บ้านและวัดว่า **"เมืองบน"**

ถ้าเป็นเมืองบน ก็น่าจะมีเมืองล่างเป็นของคู่กัน บังเอิญมีผู้จำคำพังเพยเก่าแก่พูดกันมาติดปากว่า *"ฝูงกษัตริย์เมืองบน ฝูงคนลพบุรี..."* (จากความจำของ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร) ถ้าเมืองลพบุรีเป็นเมืองล่างได้ เมืองที่พบโบราณสถานและคูเมืองนี้ ก็อาจเป็นเมืองบนได้กระมัง

แต่ก็มีท่านผู้สูงอายุบางท่านเล่าว่า เดิมบริเวณนี้เป็นอู่เรือสำเภา เรียกกันว่า อู่บน คู่กับ อู่ล่าง คือบ้านอู่ตะเภา ในอำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท เพราะเหตุนี้กระมัง ผู้ฟังที่ไม่ได้ศัพท์จับไปกระเดียดจึงทึกทักเรียกเสียใหม่ว่า เมืองอุบล

โบราณสถานและคูเมืองดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่ตรงฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาและตะวันตกของเทือกภูเขาโคกไม้เดน (ไม้เดน เป็นชื่อของไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง มีขึ้นอยู่ทั่วไปตามภูเขา) ระหว่างกิโลเมตรที่ 307-308 ถนนพหลโยธิน

เส้นทางถนนพหลโยธินแล่นผ่านทับคูเมืองชั้นนอกด้านตะวันออกไปบางตอน และมีโบราณสถาน เข้าใจว่าเป็นฐานของพระสถูปเจดีย์อยู่ทางเชิงเขาโคกไม้เดน ด้านตะวันออกและบนยอดเขาปกล้น เท่าที่สำรวจพบแล้วมี 16 แห่ง

ต้นเหตุที่จะพบคูเมืองและโบราณสถานแห่งนี้ สืบเนื่องมาจากเมื่อกลางปีที่แล้ว ดร. **ควอริตซ์ เวลส์** (H.G. Quaritch Wales) นักโบราณคดีชาวอังกฤษ ได้มีหนังสือมาถึงข้าพเจ้า ว่าจะเข้ามาสำรวจโบราณวัตถุสถานในประเทศทางตะวันออก และจะเข้ามาประเทศไทยในราวปลายเดือนธันวาคม 2506 หรือราวต้นเดือนมกราคม 2507 แล้วดอกเตอร์เวลส์ กับภรรยาก็เดินทางผ่านประเทศมาเลเซีย และเข้ามาเมืองไทยทางปักษ์ใต้เมื่อต้นเดือนมกราคม

เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ ได้พบกับข้าพเจ้าและขอร้องให้จัดเจ้า

หน้าที่พาไปตรวจดูโบราณวัตถุสถานหลายแห่ง เช่น ที่คูบัว จังหวัดราชบุรี อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และที่ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อปลายเดือนมกราคม 2507 ข้าพเจ้าก็จัดเจ้าหน้าที่และพาหนะให้นำไปทุกแห่งตามประสงค์

ณ ที่ตำบลท่าน้ำอ้อยนั้น ดอกเตอร์เวลส์มีภาพถ่ายทางอากาศซึ่งทหารอังกฤษและอเมริกันได้ถ่ายไว้เมื่อครั้งมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 แสดงให้เห็นแผนที่ตั้งเมืองและโบราณสถาน เมื่อดอกเตอร์เวลส์ได้ไปตรวจดูแล้ว ก็ขอขุดค้นที่บริเวณคูเมืองเพื่อพิสูจน์ดู และได้โทรเลขมาขออนุญาตขุดดูที่โบราณสถานริมวัดโคกไม้เดนด้วย

ข้าพเจ้าได้ตอบโทรเลขว่า ยินดีอนุญาตให้ขุดค้นได้ แต่มีเงื่อนไขว่าต้องขุดค้นให้ตลอด จะทิ้งไว้ครึ่งๆกลางๆมิได้ และถ้าทุนรอนไม่พอ กรมศิลปากรยินดีช่วยเหลือ

ดอกเตอร์เวลส์เดินทางมาครั้งนี้ โดยทุนของสำนักโบราณคดีและประวัติศาสตร์ให้มาสำรวจเพื่อไปแสดงปาฐกถา คงจะไม่มีทุนรอนเพียงพอ และอยู่ไม่ได้นาน จึงมิได้ดำเนินงานขุดค้นตามที่ขออนุญาต ข้าพเจ้าได้ออกปากยืมภาพถ่ายทางอากาศจากดอกเตอร์เวลส์ให้เจ้าหน้าที่คัดลอกไว้

ต่อมาได้ปรึกษากันกับท่านผู้รู้ในกรมศิลปากร ต่างก็อยากให้สำรวจขุดค้นให้เป็นที่เปิดเผย เพื่อประโยชน์เป็นความรู้ก้าวหน้าในทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีบนผืนแผ่นดินไทย

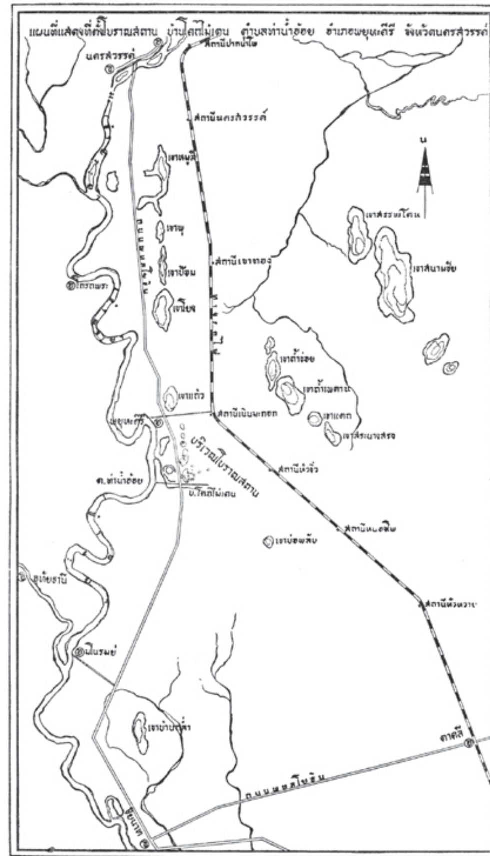
กรมศิลปากรจึงจัดส่งเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรมีนายบรรจบ เทียมทัด หัวหน้าแผนกขุดแต่งและบูรณะ กองโบราณคดี ในกรมศิลปากรเป็นหัวหน้า ไปสำรวจและดำเนินการขุดแต่ง ตั้งแต่วันที่ 23 เมษายน 2507 โดยเริ่มขุดแต่งฐานพระสถูปเจดีย์ ข้างวัดโคกไม้เดนเป็นแห่งแรก (ได้ขุดแต่งมาจนถึงเดือนกรกฎาคม 2507 เข้าฤดูฝนก็หยุด และต่อมาได้มอบให้นาย **ระพีศักดิ์ ชัชวาลย์** เป็นหัวหน้าไป

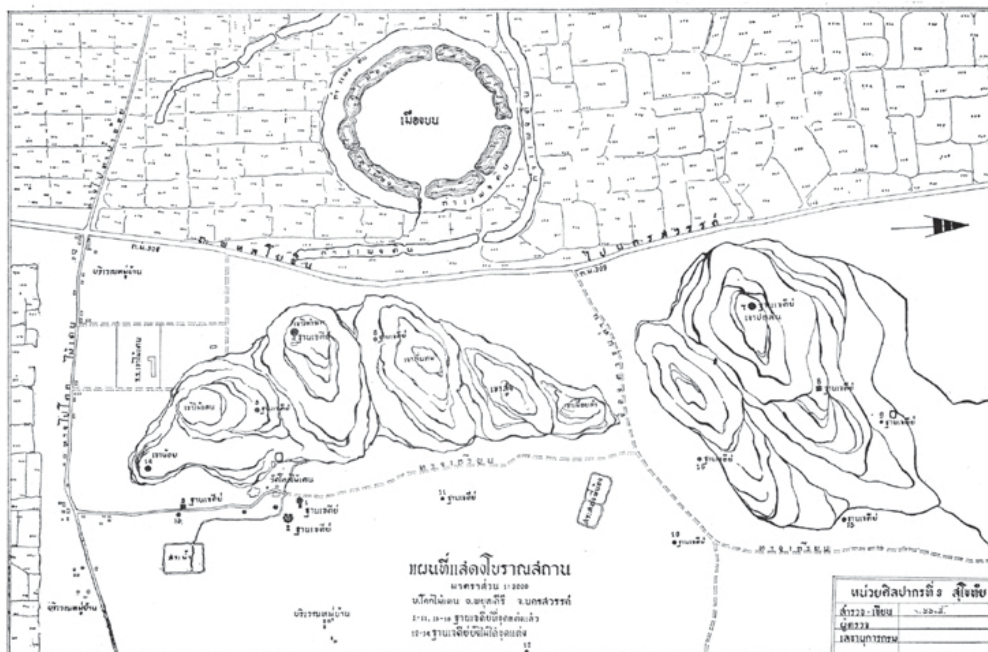
ดำเนินการขุดแต่งอีกใน พ.ศ. 2507 ตั้งแต่วันที่ 2 ธันวาคม ถึงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2508 จึงงดไว้ก่อน)

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ และคณะ ได้เดินทางไปตรวจการขุดค้นและพิจารณาศิลปโบราณวัตถุ เมื่อวันที่ 8 และที่ 9 พฤษภาคม 2507 นี้ ปรากฏว่าโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ขุดพบเป็นศิลปแบบสมัยทวารวดี เช่น ที่พบที่จังหวัดนครปฐม, ที่คูบัว จังหวัดราชบุรี, ที่พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี และที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

แต่สิ่งของที่ได้พบซึ่งไม่มากนัก ฝีมือไม่ประณีตเท่าของที่พบ ณ สถานที่ดังกล่าวข้างต้น ถึงกระนั้นก็เป็นหลักฐานสำคัญยิ่งในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยทวารวดี

(พิมพ์เผยแพร่ในคอลัมน์ **สุวรรณภูมิสังคมวัฒนธรรม** ใน **มติชน** ฉบับประจำวันพฤหัสบดี ที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2552)

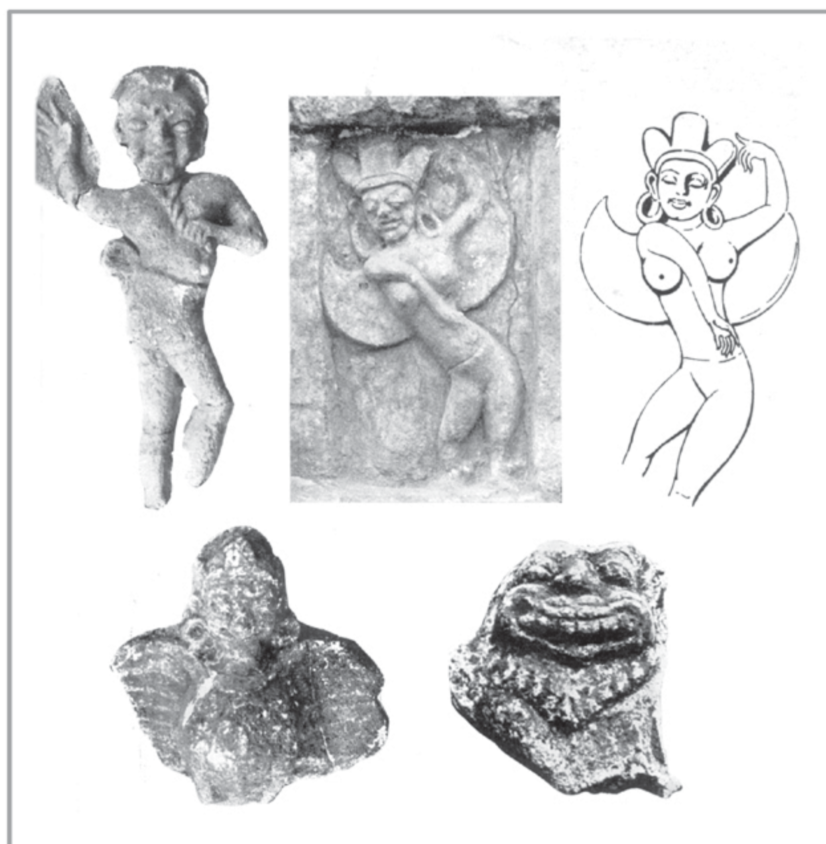

เมืองบน ซึ่ง ดร. ควอริตซ์ เวลส์ และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรสำรวจพบ เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2507 มีลักษณะเป็นรูปรี หรือหอยสังข์ ขนาดยาวประมาณ 750 เมตร กว้าง 600 เมตร คล้ายเมืองกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม, เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี, เมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา, เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์, เมืองมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี และเมืองพญาเร่ จังหวัดชลบุรี *เรียบเรียงโดย* ***บรรจบ เทียมทัด*** *(พ.ศ. 2508)*

(ซ้าย-กลาง) เศียรเทวดา? ปูนปั้น สมัยทวารวดี และภาพลายเส้น พบที่เมืองบน บ้านโคกไม้เดน (ขวา) ศีรษะปูนปั้น สมัยทวารวดี พบที่เมืองบน บ้านโคกไม้เดน

(บนซ้าย) มนุษย์ ปูนปั้น สมัยทวารวดี (กลาง-บนขวา) กินนรี? ปูนปั้นและลายเส้น สมัยทวารวดี (ล่างซ้าย) ครุฑ? ปูนปั้น สมัยทวารวดี (ล่างขวา) หัวสิงห์ ปูนปั้น สมัยทวารวดี

(บน) ส่วนหนึ่งของตะเกียงดินเผาแบบโรมัน หรือตะคันสำหรับปักได้ พบที่เมืองบน อำเภอพะยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ (กลาง) ตะเกียงโรมันสำริด พบที่พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี (ล่าง) ตะเกียงดินเผา แบบโรมัน พบที่จังหวัดนครปฐม

เศษตะเกียงดินเผา ขนาดยาว 8 นิ้ว พบที่เมืองบน เป็นตะเกียงแบบโรมัน เช่นพบที่จังหวัดนครปฐม ตะเกียงสำริด พบที่ตำบลพงตึก อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี และตะเกียงดินเผาที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

เมื่อเปรียบเทียบกับตะเกียงของชาวโรมัน อายุราว 1,900 ปี ซึ่งขุดพบที่กรุงโรม ประเทศอิตาลีแล้ว ลักษณะเป็นอย่างเดียวกัน อันเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งยืนยันจดหมายเหตุของชาวกรีกชาวโรมันสมัย พ.ศ. 600-700 ซึ่งกล่าวว่าได้มีการคมนาคมติดต่อมายังแว่นแคว้นสุวรรณภูมิ

ศาสตราจารย์ Ch. Picard ได้เขียนบทความเรื่องตะเกียงสำริดซึ่งค้นพบที่ตำบลพงตึก ในประเทศไทย ลงเป็นภาษาฝรั่งเศสตีพิมพ์ในวารสาร Artibus Asiae, Vol. XVIII 2 ซึ่ง มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลและเรียบเรียงว่าเรื่องตะเกียงสำริดนี้ ศาสตราจารย์ G.Coedes เป็นผู้เขียนขึ้นเป็นคนแรก ตีพิมพ์ใน Journal of the Siam Society, Vol.XXI, Pt.2 บทความของศาสตราจารย์ Ch. Picard มีทั้งคล้อยตามและขัดแย้งกับบทความของศาสตราจารย์ G.Coedes

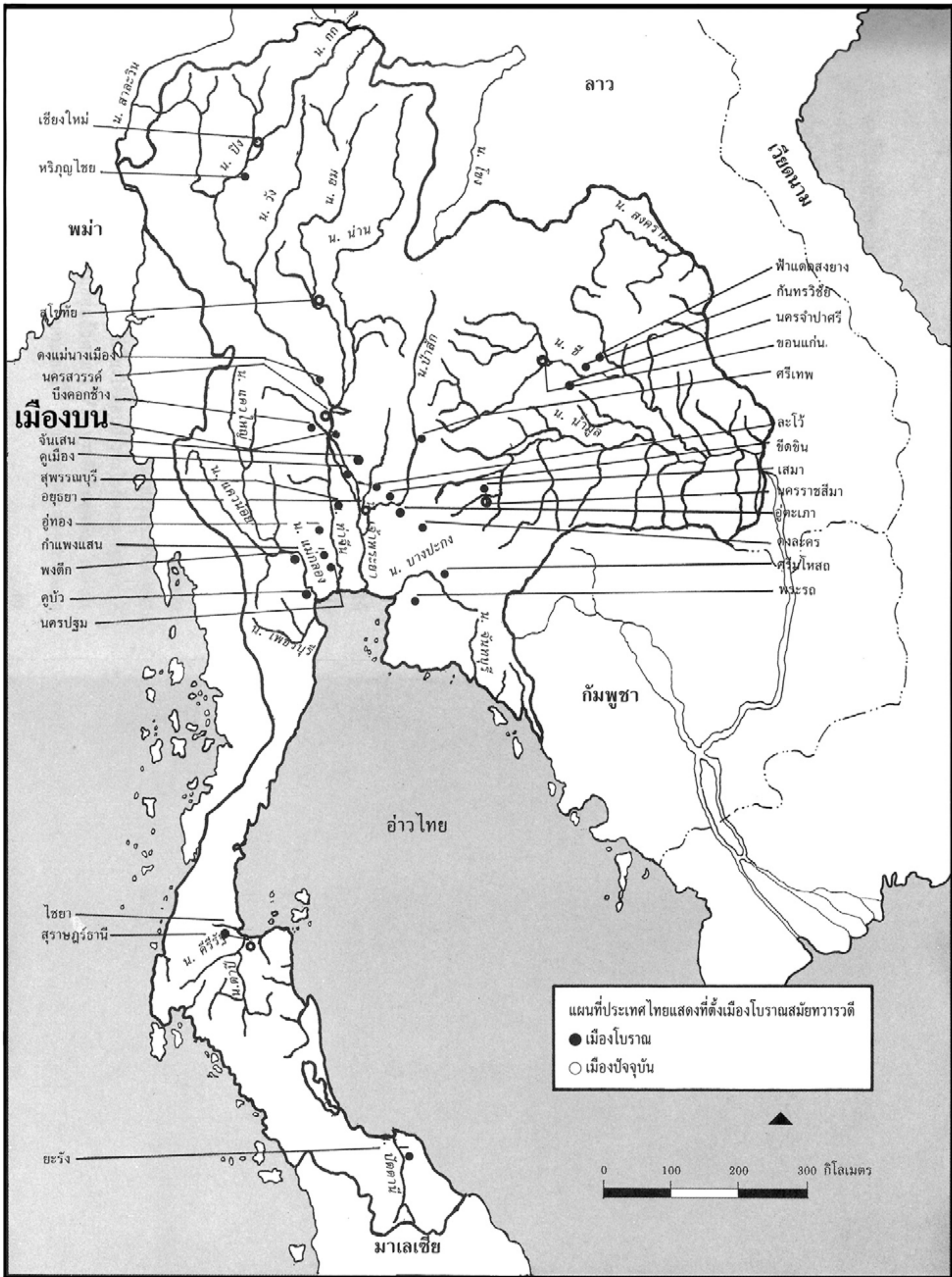
ศาสตราจารย์ Picard กล่าวว่าตะเกียงสำริดที่พงตึกนี้เป็นแบบที่ทำขึ้น ณ เมืองอเล็กซานเดรีย ในประเทศอียิปต์ในสมัยปโตเลเม คือสมัยที่ชาวกรีกเข้าปกครองประเทศอียิปต์ตั้งแต่ พ.ศ. 220-513 เหตุนั้นตะเกียงนี้คงมีอายุอยู่ก่อนคริสตกาล คือก่อนพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นแน่ ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ Picard ได้อ้างถึงภาพสลักรูปหน้าชายชรา คือเทพเจ้า Silenus ซึ่งสลักอยู่บนฝาที่เปิดใส่น้ำมัน หน้านี้มีเถาวัลย์เป็นเครื่องประดับอยู่ข้างบน Silenus เป็นครูผู้เฒ่าของเทพเจ้า Dionysus ผู้เป็นเทพเจ้าแห่งเหล้าองุ่น ศาสตราจารย์ Picard กล่าวว่า ลัทธิการเคารพบูชา Dionysus นี้แพร่หลายอยู่ในประเทศอียิปต์ตั้งแต่สมัยปโตเลเมลงมา เหตุนั้นจึงเป็นพยานอีกอย่างหนึ่งว่าตะเกียงนี้คงจะได้สร้างขึ้นในสมัยนั้น

ในตอนนี้ศาสตราจารย์ Picard ได้แสดงความเห็นแตกต่างกับศาสตราจารย์ เซเดส์ ได้กล่าวว่าตะเกียงนี้คงจะใช้จุดในที่ฝังศพ เพราะเหตุว่ารูปปลา Dolphin สองตัวบนด้ามถือนั้น นอกจากจะใช้เป็นเครื่องหมายของเมืองที่อยู่ริมทะเลแล้วยังถือกันว่าเป็นพาหนะที่จะนำผู้ที่พระเจ้าประทานความเป็นผู้ไม่ตายให้ไปยังเกาะแห่งความสงบสุขด้วย นอกจากนี้ Silenus เองก็เป็นลูกของแผ่นดิน และเกี่ยวข้องกับกิจพิธีในการศพ ศาสตราจารย์ Picard ยอมรับความหมายของปลา Dolphin แต่กล่าวว่า Silenus นั้นมีชื่อเสียงในการเป็นทหารเอกของ Dionysus ยิ่งกว่า และยังเป็นทหารเอกของ Dionysus ในการยกทัพไปอินเดียด้วย ศาสตราจารย์ Picard กล่าวว่า ถ้าตะเกียงโรมันที่พงตึกนี้ใช้สำหรับแขวนในที่ฝังศพจริง ก็คงจะไม่ได้เป็นสินค้าส่งออกมานอกประเทศ และคงจะไม่ได้พบกันในประเทศไทยเป็นแน่

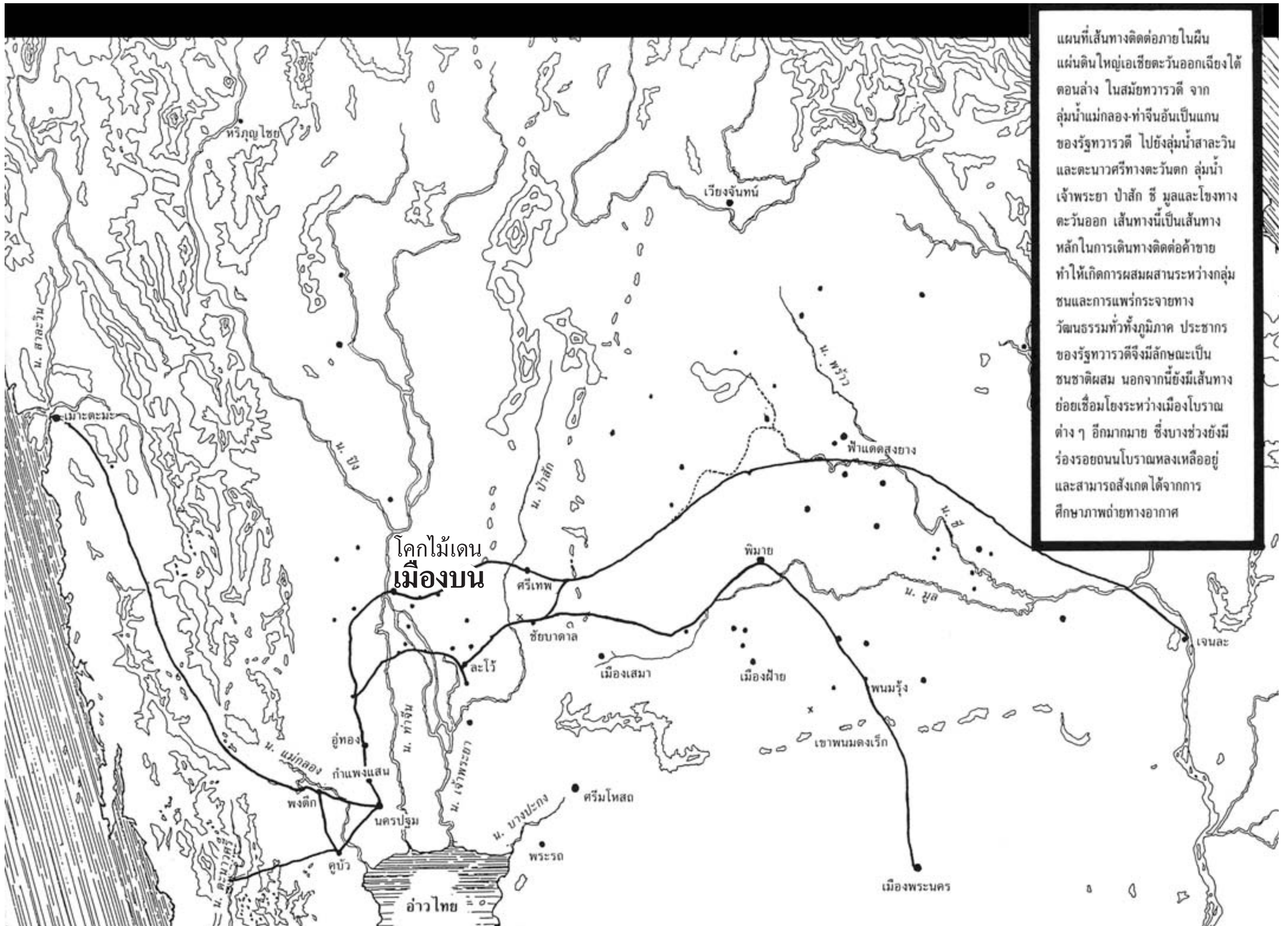
ต่อจากนั้น ศาสตราจารย์ Picard ได้กล่าวยืนยันถึงการที่ตะเกียงโรมันนี้ได้เดินทางมาจากประเทศอียิปต์ โดยเทียบเคียงกับตะเกียงแบบ Copte ในประเทศอียิปต์ เลขที่ E.II. 685 ในพิพิธภัณฑสถาน Louvre กรุงปารีส ศาสตราจารย์ Picard กล่าวว่า ตะเกียงที่พงตึกนี้คงเก่ากว่าตะเกียง Copte ในพิพิธภัณฑสถาน Louver เพราะด้ามที่ตะเกียง Copte มีลวดลายเป็นรูปพรรณพฤกษามากกว่า ตะเกียงแบบนี้พบกันแพร่หลายทั่วไปในแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน

ศาสตราจารย์ Picard กล่าวว่าในสมัยปโตเลเมนี้ ได้มีการค้าขายอย่างกว้างขวางไปจนถึงประเทศอัฟกานิสถานและแหลมอินโดจีน เมืองอเล็กซานเดรียในประเทศอียิปต์ก็ได้มีส่วนสำคัญในการค้าขายสมัยนี้ ศาสตราจารย์ Picard ได้กล่าวย้ำถึงข้อความที่ศาสตราจารย์เซเดส์ได้กล่าวไว้แล้ว ว่าภายหลังที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้บุกรุกเข้ามาในประเทศอินเดียราวต้นพุทธศตวรรษที่ 3 แล้วก็เกิดมีการค้าขายทางเรืออย่างกว้างขวางระหว่างเมืองอเล็กซานเดรีย ประเทศอียิปต์ ประเทศอินเดีย และภาคตะวันออกไกล

ท้ายสุด ศาสตราจารย์ Picard กล่าวว่า ที่มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าเมืองชื่ออเล็กซานดรา ดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือทางพระพุทธศาสนา น่าจะเป็นเมืองอเล็กซานเดรียในประเทศอียิปต์นั้น ก็เป็นของน่าคิดอยู่เหมือนกัน ศาสตราจารย์ Picard กล่าวว่า ตะเกียงสำริดนี้คงมาในสมัยปโตเลเม (พ.ศ. 220-503) ก่อนหน้าที่จะมีคณะทูตโรมันไปยังประเทศจีนใน พ.ศ. 709 ดังที่ศาสตราจารย์เซเดส์ได้กล่าวไว้ การค้นพบโบราณวัตถุที่เมืองออกแก้วในแหลมโคชินไชน่าและประเทศอินเดียเองก็ดูจะสนับสนุนความข้อนี้ *เรียบเรียงโดย* ***บรรจบ เทียมทัด*** *(พ.ศ. 2508)*

จากหนังสือ **(ศรี)ทวารวดี** ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ ของ **ธิดา สาระยา** สำนักพิมพ์เมืองโบราณ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2532

จากหนังสือ **(ศรี)ทวารวดี** ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ ของ **ธิดา สาระยา** สำนักพิมพ์เมืองโบราณ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2532

7 หลัง พ.ศ. 1500 เมืองบน โคกไม้เดน อยู่กึ่งกลางรัฐละโว้-สยาม

หลัง พ.ศ. 1500 เมืองบนที่โคกไม้เดน อยู่บริเวณกึ่งกลางเส้นทางคมนาคมระหว่างรัฐละโว้ในตระกูลภาษามอญ-เขมร ทางลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก กับสยามในตระกูลภาษาไทย-ลาว ทางลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง จึงมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกับเครือข่ายทางการค้ากับรัฐใหญ่ทั้งสองฟาก แล้วรับศิลปวิทยาการจากรัฐทั้งสองด้วย

เมืองบนที่โคกไม้เดนใช้อักษรจากอินเดียแบบหลังปัลลวะ แล้วยังน่าจะใช้อักษรขอม(เขมร)อย่างเดียวกับรัฐละโว้ เพื่อจารึกข้อความพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลี

อักษรเหล่านี้เป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ใช้ในกิจการเผยแพร่ศาสนา ผู้อ่านอักษรจึงเป็นคนชั้นสูงกับนักบวช ส่วนประชาชนคนทั่วไปอ่านไม่ได้ และยังไม่พบหลักฐานว่าประชากรเมืองบนที่โคกไม้เดนพูดภาษาอะไร

แรกมี "ขอม" ลุ่มน้ำเจ้าพระยา

เมื่อหลัง พ.ศ. 1500 รัฐพื้นเมืองทั้งหมดในสุวรรณภูมิต่างปรับตัวทางการค้า แล้วควบคุมการค้าด้วยตัวเอง ทำให้เติบโตเข้มแข็งมีเครือข่ายกว้างขวางเกิดบ้านเมืองน้อยใหญ่ทั้งชายฝั่งทะเลและภายในลุ่มน้ำลำคลอง ต่างสร้างความสัมพันธ์เป็นเครือญาติพี่น้องผู้ใหญ่ผู้น้อยผ่านการแต่งงาน มีผู้คนจากทุกทิศทางเคลื่อนย้ายเพิ่มเติม แล้วตั้งหลักแหล่งบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งตอนบนและตอนล่างรอบอ่าวไทย

ฟากตะวันตกลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีการรวมตัวของผู้คน**ชาวสยาม**แล้วสมมุติชื่อดินแดนสยามประเทศ ติดต่อกับ**พุกามประเทศ**(พม่า), **รามัญประเทศ**(มอญ), **มาลัยประเทศ**(มลายู)

ฟากตะวันออกลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นพวก**ละโว้**หรือมีชื่อที่คนอื่นเรียกอย่างยกย่องว่า**ขอม** สังกัด**กัมพุชประเทศ**(กัมพูชา)

ครั้นหลัง พ.ศ. 1600 การค้าสำเภากับจีนหนาแน่นมากขึ้น แต่เส้นทางคมนาคมทางน้ำโดยเฉพาะแม่น้ำลพบุรีคับแคบและอยู่ห่างไกลปากน้ำอ่าวไทยที่โคลนตมถมทับยื่นลงไปมากกว่าแต่ก่อน ดินดอนเกิดขึ้นกว้างขวาง รัฐละโว้จึงย้ายศูนย์กลางมาอยู่ลำน้ำเจ้าพระยาบริเวณที่สบกันของลำน้ำลพบุรี-ป่าสัก แล้วสถาปนาเมืองมีนามศักดิ์สิทธิ์ว่า**อโยธยาศรีรามเทพนคร** ที่ต่อไปข้างหน้าจะเป็น**กรุงศรีอยุธยา**

ภาษาพูดของผู้คนทั้งภาคพื้นแผ่นดินใหญ่สุวรรณภูมิกับบริเวณหมู่เกาะเป็น**ภาษาร่วม** แต่แตกต่างเล็กน้อยตามภูมิประเทศ โดยมี**ภาษากลาง**ใช้สื่อสารทางการค้า 2 เขตใหญ่ๆ คือ ภาษาตระกูลไทย-ลาว ของดินแดนภายใน และภาษาตระกูลชวา-มลายู ของดินแดนภาคพื้นทวีปริมทะเลและหมู่เกาะ

นับแต่ พ.ศ. 1500 เป็นต้นไป อักษรทางศาสนาที่รับจากอินเดียใต้(ทมิฬ) ตั้งแต่แรก จะคลี่คลายไปมีลักษณะเฉพาะของรัฐพื้นเมืองอย่างน้อย 3 แบบ คือ

อักษรมอญ ใช้ในรามัญประเทศทางรัฐพุกาม(พม่า), รัฐหริภุญชัย(ลำพูน)

อักษรเขมร ใช้ในกัมพุชประเทศทางรัฐกัมพูชา แต่พวกสยามบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา เรียก**อักษรขอม** และ

อักษรกวิ ใช้ทางมาลัยประเทศทางใต้ถึงมาเลเซีย, เกาะสุมาตรา, เกาะชวา, ฯลฯ

8 หลัง พ.ศ. 1700 เมืองบน โคกไม้เดน บริเวณชายขอบ “ส่วยสามฝ่ายฟ้า”

หลัง พ.ศ. 1700 เมืองบน ที่โคกไม้เดน เป็นบริเวณชนแดนป่าดงของรัฐสามรัฐ อาจเรียกว่า “**เมืองส่วยสามฝ่ายฟ้า**” แต่เติบโตใกล้ชิดอยู่ในอำนาจรัฐสุพรรณภูมิที่เมืองสรรค์บุรีมากที่สุด ดังนี้

1. ทางเหนือ เป็นดินแดนในอำนาจ**รัฐสุโขทัย** มีเขตแดนใต้สุดอยู่เมืองพระบาง (อ.เมือง จ.นครสวรรค์) ชนแดนละโว้-อโยธยากับสุพรรณภูมิ

เมืองพระบาง (บาง หมายถึง สวรรค์, ท้องฟ้า มีใช้ในภาษาอาหม-ไทยใหญ่) เป็นบ้านเมืองในดินแดนตอนใต้สุดของรัฐสุโขทัย อยู่บริเวณที่แม่น้ำหลายสายมาบรรจบกัน คือ แม่น้ำปิง-วัง, แม่น้ำยม, แม่น้ำน่าน (หรือลำน้ำโพ) มีเขากบโดดเด่นเป็นหลักหมายสำคัญ แล้วไหลรวมกันเป็นแม่น้ำสายใหญ่ ภายหลังเรียกแม่น้ำเจ้าพระยา

2. ทางตะวันออก (เฉียงใต้) เป็นดินแดนในอำนาจ**รัฐละโว้–อโยธยาศรีรามเทพ**(ลพบุรี-อยุธยา) มีเขตแดนเหนือสุดอยู่บริเวณจังหวัดสิงห์บุรี

3. ทางตะวันตก (เฉียงใต้) เป็นดินแดนของ**รัฐสุพรรณภูมิ** (สุพรรณบุรี) มีศูนย์อำนาจเหนือสุดอยู่ที่เมืองสรรค์บุรี (อ.สรรค์บุรี จ.ชัยนาท) ควบคุมถึงลุ่มน้ำสะแกกรัง กับ เมืองบน โคกไม้เดน

ขณะนั้นบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีรัฐเอกราชอย่างน้อย 2 แห่ง คือ **รัฐละโว้–อโยธยา**(ลพบุรี), **รัฐสุพรรณภูมิ**หรือเจนลีฟู (สุพรรณบุรี เป็นชื่อสืบเนื่องจากสุวรรณภูมิ) แล้วยังมีรัฐย่อยๆ คือ รัฐเพชรบุรี(เพชรบุรี) ฯลฯ

รัฐอโยธยาศรีรามเทพ บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง สนับสนุนผลักดันให้เกิด**รัฐสุโขทัย**ขึ้นตอนบนบริเวณลุ่มน้ำยม-น่าน นับถือศาสนาพุทธเถรวาท ใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลาง มีเครือข่ายถึงบริเวณสองฝั่งโขงที่เรียกภายหลังว่า**ล้านช้าง–ล้านนา**

เมื่อหลัง พ.ศ. 1700 มีศาสนามวลชนแพร่หลายออกไปกว้างขวางคือ ศาสนาพุทธใช้ภาษาไทย กับศาสนาอิสลามใช้ภาษามลายู

9 หลัง พ.ศ. 1800 เมืองบน โคกไม้เดน ในราชอาณาจักรสยาม

หลัง พ.ศ. 1800 เมืองบน โคกไม้เดน กับบริเวณใกล้เคียงโดยรอบ(ตั้งแต่พื้นที่ อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท จนถึง อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์) อยู่ในอำนาจของรัฐสุพรรณภูมิที่เมืองสรรค์บุรี (อ.สรรค์บุรี จ.ชัยนาท) แล้วจะถูกผนวกอยู่ในราชอาณาจักรสยามต่อไปข้างหน้า

เหตุเพราะพื้นที่บริเวณเหล่านี้ทั้งหมดอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากร เช่น เหล็ก, ฯลฯ รวมทั้งเป็นจุดยุทธศาสตร์ อยู่ตรงข้ามต้นทางน้ำเส้นทางคมนาคมผ่านเมืองสำคัญๆ ของรัฐสุพรรณภูมิถึง 3 สายดังนี้

1. **ปากน้ำสะแกกรัง** อยู่ข้างเหนือ ไหลมาจากเทือกเขาด้านตะวันตก ผ่านเมืองอุทัยธานีไหลลงแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา) เยื้องกับเมืองบน

2. **ต้นทางแม่น้ำท่าจีน** อยู่ตรงกลาง แยกจากแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา) ไหลเข้าคลองมะขามเฒ่า(อ.วัดสิงห์ จ.ชัยนาท), ผ่านเมืองสุพรรณภูมิ(สุพรรณบุรี), ผ่านเมืองนครชัยศรี(นครปฐม), ผ่านเมืองท่าจีน(สมุทรสาคร) ลงอ่าวไทย

3. **ต้นทางแม่น้ำน้อย** อยู่ข้างใต้ แยกจากแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา) ไปทางตะวันตก(จึงเรียก**แม่น้ำน้อย**) แล้วไหลขนานแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา)ผ่านเมืองสรรค์บุรี(อ.สรรค์บุรี จ.ชัยนาท), ผ่านสิงห์บุรี, อ่างทอง, ร่วมกับแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา)อีกครั้งที่อยุธยา

แรกมีอักษรไทย, คนไทย, และราชอาณาจักรสยาม

ครั้นหลัง พ.ศ. 1800 บริเวณอโยธยาศรีรามเทพนคร เป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติ โดยเฉพาะ**สำเภาจีน** จนเติบโต เปลี่ยนราชวงศ์และเปลี่ยนชื่อเป็น**กรุงศรีอยุธยา** ทำให้คนพื้นเมือง จากอีสานและสองฝั่งโขงเคลื่อนย้ายลงมาเป็นประชากรหนาแน่น

แรกมี**อักษรไทย**ได้แบบจากอักษรขอม(เขมร)ใช้งานทาง ศาสนา-การเมือง จึงสมมุติเรียกชื่อตนเองว่า**"คนไทย"**เป็นครั้งแรก

ต่อมาราวหลัง พ.ศ. 1900 ชาวต่างชาติเรียกกรุงศรี อยุธยาว่า**ราชอาณาจักรสยาม** ใช้ภาษาเขมรในราชสำนัก(จะเป็น ราชาศัพท์ต่อไปข้างหน้า)

ขณะเดียวกันก็ขยายเครือข่ายลงไปควบคุมรัฐเพชรบุรีกับ รัฐนครศรีธรรมราช ประชิดกับรัฐปัตตานีที่เป็นรัฐเอกราช

แผนที่แสดงตำแหน่งบ้านเมืองโบราณ และแม่น้ำสำคัญ บริเวณที่ราบลุ่ม จ.นครสวรรค์, จ.อุทัยธานี, จ.ชัยนาท

10 หลัง พ.ศ. 2000 เมืองชัยนาท เมืองมโนรมย์ ควบคุมเมืองบน โคกไม้เดน

หลัง พ.ศ. 2000 เมืองบน โคกไม้เดน กับบริเวณโดยรอบมีหน้าที่ถลุงเหล็กเป็นส่วยให้ราชธานีกรุงศรีอยุธยา อยู่ในความควบคุมของเมืองชัยนาท กับเมืองมโนรมย์

เมืองชัยนาทตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกหรือฝั่งขวาของแม่น้ำใหญ่ (เจ้าพระยา) มีวัดพระบรมธาตุชัยนาทเป็นศูนย์กลางของเมือง ตรงบริเวณใกล้ต้นทางแยกแม่น้ำน้อยไหลคู่ขนานด้านตะวันตกกับแม่น้ำใหญ่(เจ้าพระยา)ลงทางใต้ ผ่านเมืองสรรค์บุรี(อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท) ที่เป็นศูนย์อำนาจควบคุมเมืองบน โคกไม้เดน

นับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2006 จะย้ายศูนย์อำนาจจากที่เดิมมาอยู่บริเวณเมืองชัยนาทนี้ (ชื่อชัยนาทได้จากนามเดิมเมืองพิษณุโลกที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จขึ้นไปประทับแล้วเปลี่ยนนามจากชัยนาท เป็นพิษณุโลก เมื่อหลัง พ.ศ. 2006) ในกฎมณเทียรบาลมีชื่อเจ้าเมืองชัยนาทว่า “**ออกพระสุระบดินสุรินทฤาไชยพระไชยนาถ**”

ต่อมา พ.ศ. 2076 มีชื่อ“**ตำบลชัยนาทบุรี**”ซึ่งหมายถึงเมืองชัยนาท อยู่ในพงศาวดารฯแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงประกอบพิธีมัธยมกรรม

เมืองมโนรมย์ มีในกฎมณเทียรบาลที่ตราขึ้นหลัง พ.ศ. 2000 ว่า “**ออกพระศรีสิทธิกัน เมืองมโนรมย**”

บริเวณป่าดงโคกไม้เดนอาจอยู่ในอิทธิพลของขุนนางท้องถิ่นคนใดคนหนึ่งที่ควบคุมเขตนั้นก็ได้ ดังมีกรณีตัวอย่างในแผ่นดินขุนวรวงศาธิราช ครั้งนั้นหลวงศรียศ บ้านลานตากฟ้า (อ.ตากฟ้า

จ.นครสวรรค์) ผู้เป็นขุนนางของราชสำนักอยุธยา แต่เป็นกำลังสำคัญ 1 ใน 4 ของเจ้านายวงศ์สุโขทัย คือพระมหาธรรมราชา (พระบิดาของสมเด็จพระนเรศวรฯ) รับราชการในอยุธยา เป็นขุนพิเรนทรเทพ

เมื่อหลัง พ.ศ. 2000 กรุงศรีอยุธยาราชอาณาจักรสยามมีนามเป็นทางการว่า**กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา**(หมายถึงสืบจากทวารวดีของพระรามจากเมืองละโว้) ก่อนหน้านี้แผ่อำนาจยึดครองรัฐสุโขทัยได้ทั้งหมดอย่างสมบูรณ์ แล้วลดฐานะเจ้านายราชวงศ์สุโขทัยลงเป็นขุนนางให้ลงไปอยู่ใกล้ชิดในพระนครศรีอยุธยา แล้วเผชิญหน้ากับรัฐล้านนาต่อไปอีกนาน

ขณะเดียวกันก็แผ่อำนาจไปที่ราบสูงบริเวณลำน้ำมูล มีศูนย์กลางอยู่เมืองนครราชสีมา ควบคุมเส้นทางคมนาคมการค้ากับสองฝั่งโขงและทะเลสาบเขมร

ผลของการสร้างราชอาณาจักรสยามแผ่ไปควบคุมเส้นทางการค้าทางบก-ทะเลอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดสงครามกับหงสาวดี-อังวะ

11 หลัง พ.ศ. 2200 เมืองบน โคกไม้เดน บริเวณมโนรมย์-ชัยนาท

หลัง พ.ศ. 2200 เมืองบน โคกไม้เดน เติบโตเป็นชุมชนมีคนเข้ามาแสวงหาทรัพยากรมากขึ้น เพราะอยู่บริเวณพื้นที่ควบคุมของเมืองชัยนาท กับเมืองมโนรมย์ บนชุมทางคมนาคมทุกทิศทาง ส่งผลให้ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2285 สมเด็จพระบรมโกศโปรดให้จัดทำบัญชีไพร่เลกเมืองชัยนาทกับเมืองมโนรมย์ ได้เพิ่มมากขึ้น

โดยเฉพาะเมืองมโนรมย์ ที่อยู่ใกล้เมืองบน โคกไม้เดน คงจะเป็นเขตคล้องช้างป่า เพราะเจ้าเมืองมโนรมย์มีนามในกฎมณเทียรบาลว่า **“ออกพระศรีสิทธิกัน”** เป็นนามแนวเดียวกับขุนนางในกรมพระคชบาลว่า **“ขุนสิทธิกัน อนันตพระคชสาตร ครูช้างขวา นา 600”** และ **“หมื่นราชสิทธิกัน ปลัดกรมเชือกซ้าย นา 400”**

บริเวณเมืองชัยนาทกับเมืองมโนรมย์ รวมถึงเมืองบน โคกไม้เดน ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์(ครองราชย์ พ.ศ. 2199-2231) คงจะเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะมีเอกสารของชาวยุโรปที่เข้ามากรุงศรีอยุธยา บันทึกถึงบริเวณนี้ไว้ด้วย เช่น บาทหลวงตาชาร์ต (พ.ศ. 2230-2231) กล่าวว่าเป็นแหล่งถลุงเหล็กกับหลอมเหล็กส่งให้กรุงศรีอยุธยา ส่วนลาลูแบร์ (พ.ศ.2230) ออกชื่อ เมืองชัยนาท ฯลฯ

นอกจากนั้นยังมีคำบอกเล่าของชาวบ้านเป็นนิทาน**กำเนิดเมืองมโนรมย์** ดังนี้

กำเนิดเมืองมโนรมย์ *เรื่องที่ 1*

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์แห่งกรุงศรีอยุธยา มีตาโนกับยายรมสองคฤหบดีสมัยนั้น ได้นำช้างเผือกซึ่งคล้องได้ในเขตป่าทึบเมืองมโนรมย์ ไปมอบถวายแด่พระเจ้าแผ่นดิน

สมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดปรานคฤหบดีทั้งสองมาก จึงได้ทรงแต่งตั้งให้ตาโนเป็นเจ้าเมือง ปกครองเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่ว่า **"มโนรมย์"**

อำเภอมโนรมย์จึงใช้ช้างเผือกเป็นตราสัญลักษณ์

กำเนิดเมืองมโนรมย์ *เรื่องที่ 2*

มีข้าราชการในกรมช้างผู้หนึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็น**ขุนศรีสิทธิกรรม** ตำแหน่งปลัดโขลงช้าง ได้คล้องช้างพังเผือกได้เชือกหนึ่ง ณ แขวงเมืองศรีสวัสดิ์ (อำเภอหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี) แล้วนำช้างเผือกมาถวายแด่สมเด็จพระนารายณ์ฯ

ด้วยความดีความชอบครั้งนี้ จึงทรงแต่งตั้งขุนศรีฯให้เป็นเจ้าเมืองโดยแบ่งแขวงเมืองชัยนาทซึ่งเป็นบ้านเกิดของขุนศรีฯ ตั้งเป็นเมือง **"เชียงสุดเสียงช้างร้อง"** แล้วพระราชทานนามว่า **"เมืองมโนรมย์"** แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯเลื่อนบรรดาศักดิ์ขุนศรีฯเป็นที่ **"หลวงศรีสิทธิกรรม"**

(จากเอกสาร**แหล่งศึกษาจังหวัดชัยนาท** รวบรวมและเรียบเรียงโดย **ประเทือง ไทยเขียว, ทัชชา เดชบำรุง, จารุวรรณ เกตุกรุด** ชมรมส่งเสริมแหล่งศึกษาจังหวัดชัยนาท พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. 2543)

กำเนิดเมืองมโนรมย์ *เรื่องที่ 3*

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (2199-2231) ในราวปี พ.ศ. 2201 ได้มีผู้นำความขึ้นกราบบังคมทูลว่าพบช้างเผือกพัง (ช้างเผือกเพศเมีย) ที่บริเวณป่าแขวงเมืองศรีสวัสดิ์

ทรงตรวจสอบก็พบว่ามีช้างเผือกจริง ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างมาก จึงทรงเรียกขุนศรีสิทธิกรรม์ในขณะนั้นดำรงตำแหน่งปลัดโขลงช้าง สังกัดกรมช้าง แห่งกรุงศรีอยุธยา เพื่อมอบหมายให้ไปคล้องช้างเผือก

เมื่อขุนศรีสิทธิกรรม์รับพระบรมราชโองการแล้วก็รีบยกคณะเดินทางไปยังป่าแขวงเมืองศรีสวัสดิ์ แล้วกำหนดฤกษ์ยามในการคล้องช้างเผือกและทำสำเร็จในเวลาต่อมา สมเด็จพระนารายณ์เมื่อทราบข่าวทรงพอพระราชหฤทัยมากถึงกับเสด็จพระราชดำเนินไปรับช้างเผือกเชือกนี้ถึงเมืองพระบาง(นครสวรรค์) เมื่อมาถึงกรุงศรีอยุธยาก็ทำพิธีสมโภช

จากนั้นทรงเรียกขุนศรีสิทธิกรรม์เข้าเฝ้าเพื่อทรงบำเหน็จรางวัล พร้อมทั้งยังให้ขุนศรีสิทธิกรรม์เป็นฝ่ายทูลขอได้ ขุนศรีสิทธิกรรม์จึงกราบบังคมทูลว่าอยากเป็นเจ้าเมือง พระองค์ทรงพระราชทานให้ตามที่ขอ

ด้วยเหตุที่ขุนศรีสิทธิกรรม์มีถิ่นกำเนิดที่บ้านท่าฉนวน แขวงเมืองชัยนาท จึงเรียกเจ้าแขวงเมืองชัยนาทมาเพื่อแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านเกิดของขุนศรีสิทธิกรรม์ให้ แต่สมเด็จพระนารายณ์ทรงพิจารณาแล้วว่าขุนศรีสิทธิกรรม์ยังไม่มีประสบการณ์ เกรงว่าถ้าให้เมืองใหญ่จะยากในการปกครอง จึงพระราชทานเมืองใหม่ให้เท่าที่เสียงช้างร้อง คือให้ช้างร้องที่บ้านของขุนศรีสิทธิกรรม์ แล้วถ้าบ้านใดได้ยินเสียงช้างร้องก็ให้ถือเป็นอาณาเขตเมืองของขุนศรีสิทธิกรรม์ จึงเป็นเมืองเล็กๆตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเหนือเมืองชัยนาทขึ้นไปประมาณ 25 กิโลเมตร อีกทั้งยังทรงพระราชทานชื่อเมืองให้ว่า **เมืองมโนรมย์** เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความสมใจปรารถนา

หลังจากได้เป็นเจ้าเมือง ราษฎรต่างก็มีความขยันในการทำมาหากินอยู่ในศีลธรรมอีกทั้งเมืองตั้งอยู่ริมแม่น้ำจึงมีความอุดมสมบูรณ์

ขุนศรีสิทธิกรรม์ก็ทำนาทำไร่ด้วยตัวเองเพื่อเป็นแบบอย่าง โดยใช้ช้างไถนาแทนวัวควายเนื่องจากขุนศรีสิทธิกรรม์มีช้างเป็นจำนวนมาก เพราะตนมีความเชี่ยวชาญในการคล้องช้าง ช้างป่าที่คล้องมานั้นจะนำมาควบคุมที่บ้านไผ่พักช้าง แล้วมีโรงฝึกช้างเพื่อใช้เป็นพาหนะในการบรรทุกสินค้า ใช้ไถนา

ขุนศรีสิทธิกรรม์เป็นผู้ยึดมั่นตามหลักธรรมทางศาสนาพุทธ จึงบอกญาติพี่น้องว่าถ้าขุนศรีสิทธิกรรม์สิ้นชีพแล้วให้พัฒนาจวนเป็นวัด ต่อมาเรียก**วัดศรีสิทธิกรรม์ (วัดจวน)**

ส่วนที่บ้านไผ่พักช้างก็สร้างวัด ชื่อ**วัดไผ่พักช้าง** ต่อมากลายเป็นวัดร้างขึ้นอยู่กับกรมศาสนา มีที่ดินประมาณ 2 ไร่

สำหรับโรงฝึกช้างกลายสภาพเป็นวัดเช่นกัน ชื่อ**วัดโรงช้าง** ซึ่งอยู่ในเขตตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์

เมื่อขุนสิทธิกรรม์สิ้นชีพแล้ว จวนก็กลายเป็นวัด เจ้าเมืองคนใหม่จึงต้องหาที่ตั้งจวนใหม่ ณ ที่บ้านหาดมะตูม ทางตอนใต้ของวัดจวนประมาณ 4-5 กิโลเมตร ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลศิลาดาน

เมืองมโนรมย์เมื่อสิ้นขุนศรีสิทธิกรรม์แล้ว มีเจ้าเมืองสืบเนื่องต่อมาอีกหลายคน

(จากหนังสือ**พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดชัยนาท** จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 หน้า 35-37)

12 หลัง พ.ศ. 2300 เมืองบน โคกไม้เดน เป็นชุมชนป่าดงของกรุงธนบุรี, กรุงเทพฯ

หลัง พ.ศ. 2300 เมืองบน โคกไม้เดน เป็นชุมชนป่าดงอยู่ห่างไกลสงครามเสียกรุง จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาแตกเมื่อ พ.ศ. 2310

เมื่อ พ.ศ. 2310 หงสาวดียกมาตีได้กรุงศรีอยุธยา หลังจากนั้นพระเจ้าตากย้ายราชธานีลงไปอยู่เมืองบางกอกแล้วตั้งกรุงธนบุรีขึ้นใหม่ ขยายอำนาจถึงล้านนา, อีสาน-ลาว, ลงใต้ถึงนครศรีธรรมราช ประชิดรัฐปัตตานีที่เป็นรัฐเอกราช

หลังจากนั้นราชวงศ์จักรีสถาปนากรุงเทพฯเป็นราชธานีเมื่อ พ.ศ. 2325 แล้วแผ่อำนาจลงไปครองรัฐปัตตานีเป็นครั้งแรก

แต่ก่อนหน้านั้นราว พ.ศ. 2328 มีศึกจากเมืองหงสาวดี รัชกาลที่ 1 โปรดให้กองหลังขึ้นไปตั้งค่ายหลวงรับศึกอยู่ที่เมืองชัยนาท ห่างจากเมืองบน โคกไม้เดน ไม่มากนัก

ค่ายหลวงนี้ รัชกาลที่ 5 เสด็จไปทอดพระเนตรที่เมืองชัยนาท เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 (รศ. 120) มีลายพระหัตถ์ว่า

"ไปดูค่ายหลวงซึ่งพระบาทสมเด็จฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ตั้งรับพม่าครั้งหลังที่สุด เชิงเทินดินยังอยู่โดยมากจนตลอดถึงริมแม่น้ำ"

(พระราชหัตถเลขา คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2444)

13 หลัง พ.ศ. 2400 บ้านท่าน้ำอ้อยถลุงเหล็ก ตั้งชื่อเมืองพยุห(ะ)คีรี

หลัง พ.ศ. 2400 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 4 โปรดให้โอนบ้านท่าน้ำอ้อย จากเมืองมโนรมย์(จังหวัดชัยนาท) ไปขึ้นเมืองพยุหะคีรี(จังหวัดนครสวรรค์) เหตุเพราะมีผู้คนอยู่หนาแน่น

บ้านท่าน้ำอ้อย ถลุงเหล็กเป็นส่วยส่งให้กรุงเทพฯ แสดงว่าอาชีพของคนบ้านนี้ถลุงเหล็กสืบเนื่องมาแต่ยุคกรุงศรีอยุธยา หรือก่อนหน้านั้นขึ้นไป เพราะมีหลักฐานโบราณคดีว่ามีแหล่งถลุงเหล็กตั้งแต่ราว 2,000 ปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย

ในคราวนี้เอง รัชกาลที่ 4 โปรดให้ยก "**บ้านพยุแดน**" ขึ้นเป็น "**เมืองพยุหคีรี**" เมื่อ พ.ศ. 2408

ร่างสารตราตั้งเมืองพยุหะคีรีมีอักษรสะกดชัดเจนว่า "**เมืองพยุหคิริย**" ตรงกับอักขรวิธีปัจจุบันว่า "**เมืองพยุหคีรี**" ยังไม่มี ะ (ประวิสรรชนีย์) หลังตัว ห ตรงคำว่าพยุหะ

แต่ทุกวันนี้ราชการกำหนดให้เขียนว่า **พยุหะคีรี**

ตั้งเมืองพยุหคีรี

จดหมายเหตุ ร. 4 จ.ศ. 1227 ชื่อ **ร่างสารตราถึงพระยาไชยนาท** เลขที่ 18 (ประวัติได้มาจากกระทรวงมหาดไทย)

(คำอ่านปัจจุบัน)

สารตรา เจ้าพระยาจักรี[1]ฯ มาถึง พระยาชัยนาทกรมการเมืองชัยนาท พระศรีสิทธิกรรกรมการเมืองมโนรมย์

ด้วยมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯสั่งว่า ได้โปรดเกล้าฯ ยกบ้านพยุแดนแขวงเมืองชัยนาทเป็นเมืองพยุหคีรี[2] ให้พระราชทานนามสัญญาบัตรประทับพระราชลัญจกรตั้งขุนเทพษาปลัดกองส่วยเหล็กเป็นพระพยุหาธิบาลเจ้าเมือง ขุนถองเป็นหลวงพิจารณ์พยุพลปลัดแล้ว และเมืองพยุหคีรีตัวเลขไพร่หลวงส่วยเหล็กมีมาก แต่แยกแขวงเมืองซึ่งตั้งใหม่นั้นยังน้อยจะต้องขอเขตแขวงเมืองชัยนาทเมืองมโนรมย์[3]มาบรรจบเป็นที่เขตแขวงเมืองพยุหคีรีอีกให้สมควรเป็นบ้านเมืองได้โปรดเกล้าให้จมื่นราชามาตย์ขึ้นมาตรวจเขตแขวงเมืองชัยนาทเมืองมโนรมย์จมื่นราชามาตย์ได้ทำแผนที่และบ้านเมืองทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตรทราบฝ่าละอองฯ แล้ว มีพระบรมราชโองการดำรัสบ้านเขาหนองโพ[4]บ้านเขาพระอันคันเป็นแขวงเมืองชัยนาทเลกส่วยเหล็กก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ 20 30 หลังเรือนควรจะยกบ้านเขาหนองโพ พระอังคัน เขาบัวเหล็ก ให้เป็นแขวงเมืองพยุหคีรีและบ้านท่าน้ำอ้อย[5]แขวงเมืองมโนรมย์ห่างก็ 100 เส้นเลกเมืองมโนรมย์เลกส่วยเหล็กและเลขสังกัดพัรรราษฎร์ก็ตั้งบ้านเรือนอยู่มากตัวเลกจะสมัครไปขึ้นเมืองพยุหคีรี ก็จะได้ขอที่แขวงเมืองชัยนาทไปให้เมืองมโนรมย์ให้สมควรแก่กัน ถ้าเลกจะไม่ยอมไปเมืองพยุหคีรีก็จะได้ให้คงอยู่เมืองมโนรมย์ตามเดิม ตัวเลกส่วยเหล็กก็ให้เสียส่วยเหล็กพระพยุหาธิบาลเจ้าเมืองพยุหคีรีตามเดิมควรจะต้องไต่สวนไถ่ถามตัวเลกส่วย เลกสังกัดพัรร(?) เลกราษฎร และวัด

ชันสูตรที่ให้แน่นอน

บัดนี้โปรดเกล้าฯ ให้หมื่นอินทรอักษรกรมมหาดไทย ขุนทิพรัตนพระคลังมหาสมบัติ นายราชภักดีนายเวรพระตำรวจซ้าย ขึ้นมาให้ข้าหลวงกับพระมโนรมย์กรมการพร้อมกันไถ่ถามตัวเลกและวัดบ้านท่าน้ำอ้อยแขวงเมืองมโนรมย์ไปจนถึงเมืองพยุหคีรีจะกว้างยาวสักเท่าใด ตัวเลกส่วยเหล็กและเลกสังกัดพัรร(?)จะว่ากล่าวประการใดให้ได้ความชัดเจน แล้วให้พระมโนรมย์กรมการมีใบบอกให้ข้าหลวงลงไปแจ้ง ณ กรุงเทพฯ ได้ความแน่นอนชัดแจ้งฉันใด ภายหลังจะได้ให้มีข้าหลวงมาพร้อมแก่พระพยุหาธิบาล หลวงพิจารณ์พยุพลปักหลักเขตแขวงเมืองพยุหคีรีกับเมืองชัยนาท เมืองมโนรมย์ ไม่ให้คาบเกี่ยวและวิวาทกันด้วยที่เขตแขวงบ้านเมืองได้ สารตรามา ณ วันอังคาร ขึ้น 13 ค่ำ เดือน 7 ปีฉลู[6]สัปตศก**15**

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล ปริวรรต/อ่าน/เชิงอรรถ

---

[1] เจ้าพระยาภูธราภัย(นุช)

[2] ปัจจุบันคือ อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

[3] ปัจจุบันคือ อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท

[4] ปัจจุบันคือ ต.หนองโพ อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์

[5] ปัจจุบันคือ ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์

[6] ตรงกับวันอังคารที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2408

ปีฉลู สัปตศก 15 หมายถึง ปีที่ 15 ของรัชกาลซึ่งตรงกับจุลศักราช 1227 (พ.ศ. 2408)

15 ตัวเลขที่ถูกเขียนไว้ด้านบนของศก หมายถึง ลำดับปีครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 ตามที่ทรงมีพระบรมราชโองการให้ใช้เลขปีรัชกาลทับหลังศก โดยเริ่มนับ 1 ตั้งแต่ปีแรกของการเถลิงราชสมบัติ

กล่าวคือ รัชกาลที่ 4 ครองราชย์เมื่อ จุลศักราช 1213 (พ.ศ. 2394) เมื่อจะเขียนศก ให้เขียนเป็น ปีกุน ตรีศก**1**

เลข 1 หลังศก ก็คือปีที่ 1 ของรัชกาล แล้วไล่ลำดับต่อไปเรื่อยๆ เช่น ปีชวด จัตวาศก**2**, ปีฉลู เบญจศก**3** , ปีขาล ฉศก**5** เป็นต้น

อนึ่ง การประกาศให้ใช้เลขปีรัชกาลในลักษณะเช่นนี้ เพิ่งมีขึ้นในปีที่ 5 ของการครองราชย์ โดยประกาศเมื่อวันศุกร์ เดือน 7 แรม 1 ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก ตรงกับ พ.ศ. 2398 จารึกและเอกสารราชการต่างๆในช่วงเวลาหลังจากนั้น จึงปรากฏการเขียนตัวเลขปีรัชกาลทับหลังศกเรื่อยมา

แม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งโปรดให้ใช้ “รัตนโกสินทรศก” แทนจุลศักราช ก็ยังมีการใช้เลขปีรัชกาลทับหลังศกอยู่เช่นเดิม จนกระทั่งมีประกาศให้ใช้ “พุทธศักราช” แทนรัตนโกสินทรศกในสมัยรัชกาลที่ 6 การใช้เลขปีรัชกาลทับหลังศกจึงหมดไปในที่สุด

พันทิพย์ ธีระเนตร อธิบาย

14 หลัง พ.ศ. 2448 แรกสร้างวัดโคกไม้เดน ในแผ่นดินรัชกาลที่ 5

หลัง พ.ศ. 2400 บ้านโคกไม้เดนฟื้นเป็นชุมชนแล้ว แต่อยู่ในป่าดงเชิงเขา ห่างจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีบ้านท่าน้ำอ้อยอยู่ริมฝั่ง

ครั้น พ.ศ. 2448 ชาวบ้านท่าน้ำอ้อยกับบ้านโคกไม้เดน ร่วมกันสร้างวัดโคกไม้เดนเป็นศูนย์กลางของชุมชน นับแต่นั้นก็มีผู้คนจากที่ต่างๆ เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งแหล่งเพิ่มขึ้น มีคำบอกเล่าสืบต่อกันมา (อาจารย์ปา โพธิ์เกษม เรียบเรียง) ดังนี้

เดิมที่วัดโคกไม้เดนเป็นสันดอนป่ารวก ต่อเขายื่นไป หลวงพ่อพระครูเงิน วัดพระปรางค์เหลือง นำพระภิกษุ อุบาสกอุบาสิกาไปปฏิบัติโสสานิกธุดงค์ในที่นั้นอยู่ 7 วัน ท่านก็พากันกลับวัดพระปรางค์เหลือง

ฤดูเดือน 12 ท่านอาจารย์หุ่น วัดเขาแก้ว รู้เข้าก็มาดู เห็นว่าบ้านโคกไม้เดนไกลวัด จึงชักชวนผู้ใหญ่ยากับชาวบ้านทั้งหลายสร้างวัดขึ้นที่นั้น ก็พร้อมใจเห็นดีด้วยกัน ลงมือถากถางแล้ว

พ่อธูปบ้านท่าน้ำอ้อยถวายเรือนหนึ่งหลัง ก็พากันไปนำมาปลูกพอได้อยู่ แม่เอมบ้านหางน้ำกับผู้ใหญ่ยาพร้อมกันสร้างขึ้นอีกสองหลัง รวมเป็นสามหลัง ทำหอฉันเสียหลังหนึ่ง

ก็นับว่าได้สร้างวัดโคกไม้เดนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2448 (อยู่ทางทิศตะวันออกของที่ตั้งวัดปัจจุบัน) มีพระอาจารย์จันทร์กับภิกษุสามรูปมาอยู่ดีแล้ว อาจารย์หุ่นก็กลับวัดเขาแก้วอย่างเดิม มีพระอยู่ประจำห้ารูป

พ.ศ. 2452 พระปา ชาติภูมิบ้านโคกไม้เดน ได้ย้ายจากวัดเขาแก้วมาอยู่ พระจันทร์สึก พระปาอยู่ปกครองมาถึง 2459 ได้สร้างกุฏิขึ้นหกหลังรวมเป็นเก้าหลัง ขุดสระน้ำ ศาลาร้านบาตรสำเร็จแล้ว ก็ลาสิขาบท 2460

พระคลังชาติภูมิบ้านโคกไม้เดนอยู่ปกครองแล้วก็ลาสิขาบท 2461 ร้าง

พอถึง 2462 นายมาก บ้านโคกไม้เดน บวชอยู่ปกครอง

ท่านปลัดเอี่ยม ชาติภูมิบ้านโคกไม้เดนกับอาจารย์แก้ว ย้ายมาจากวัดพระปรางค์เหลืองมาอยู่ เห็นว่าบ้านและนาล้อมวัด ไม่ค่อยสงบ ก็ชวนพระมากกับชาวบ้านย้าย แล้วพากันมาดูที่เห็นเหมาะสม อยู่บริเวณที่ตั้งวัดปัจจุบัน ก็ช่วยกันถากถางดีแล้ว ก็ลงมือจะรื้อ

ท่านปลัดเอี่ยม เรียกนายปา โพธิ์เกษม มาเป็นหัวหน้ารื้อปลูกฤดูเดือนสิบสอง เสร็จภายในสามเดือนเมื่อ พ.ศ. 2462 แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น **วัดเขาไม้เดน**

พ่อหมอก แม่แห้ว บ้านท่าน้ำอ้อย สร้างกุฏิขึ้นสองหลังกับโอ่งใหญ่ทำด้วยปูนหนึ่งลูก ระฆังหนึ่งลูก กลองใหญ่หนึ่งลูก

พ่อคราบ แม่ถม บ้านท่าน้ำอ้อยสร้างโอ่งปูนหนึ่งลูก

นายปา นางแป้ง โพธิ์เกษม สร้างโอ่งปูนใหญ่ที่ศาลาหนึ่งลูก

พ่อยอด แม่ชื่น บ้านท่าน้ำอ้อยสร้างกุฏิหนึ่งหลัง

ท่านปลัดเอี่ยม สร้างพระเจดีย์บนจอมเขาหนึ่งองค์ แล้วก็สร้างอุโบสถยังไม่ทันสำเร็จ ก็ป่วยเป็นแผลที่ท้องน้อย รักษาไม่หายทะลุใน ถึงแก่กรรม

ตั้งแต่นั้นมาวัดเขาไม้เดนก็มีพระอยู่ทุกปีจนถึง พ.ศ. 2505 ร้างเมื่อ พ.ศ. 2506 พอถึง พ.ศ. 2507 ท่านเจ้าคุณธรรมคุณาภรณ์ได้นำพระมาประจุไว้ห้าองค์

รัชกาลที่ 5 เสด็จวัดพระปรางค์เหลือง 2 ครั้ง

รัชกาลที่ 5 เสด็จเมืองเหนือ 3 ครั้ง ทรงแวะวัดพระปรางค์เหลือง 2 ครั้ง มีอธิบายเรื่องเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ 3 ครั้ง ในหนังสือพระราชหัตถเลขาฯดังนี้

ครั้งแรก เมื่อรัตนโกสินทร์ศก 120 (พ.ศ. 2444) เสด็จโดยรถไฟไปเพียงพระราชวังบางปะอิน แต่นั้นทรงเรือพระที่นั่งเก๋ง เรือกลไฟจูงขึ้นไปตามลำแม่น้ำจนถึงเมืองฝาง ข้างเหนือเมืองอุตรดิตถ์เป็นที่สุดทาง

เสด็จแวะวัดพระปรางค์เหลืองครั้งแรก พ.ศ. 2444 นี้

ครั้งที่ 2 ในรัตนโกสินทรศก 125 (พ.ศ. 2449 เมื่อทางรถไฟทำขึ้นไปถึงเมืองนครสวรรค์แล้ว) เสด็จโดยทางรถไฟขึ้นไปถึงปากน้ำโพ แต่นั้นทรงเรือแม่ปะเป็นเรือพระที่นั่ง ถ่อขึ้นทางลำน้ำพิงจนถึงเมืองกำแพงเพชรเป็นที่สุดทาง

เสด็จถึงวัดพระปรางค์เหลืองครั้งที่สอง พ.ศ. 2449 ด้วย

ครั้งที่ 3 ในรัตนโกสินทรศก 127 (พ.ศ. 2451) เสด็จโดยทางรถไฟจนถึงเมืองนครสวรรค์ แล้วทรงเรือพระที่นั่งล่องน้ำลงมาเข้าปากน้ำมะขามเฒ่า ประพาสทางลำน้ำเมืองสุพรรณบุรี

คราวนี้ไม่ได้เสด็จวัดพระปรางค์เหลือง

เสด็จแวะวัดพระปรางค์เหลือง ครั้งแรก พ.ศ. 2444

พ.ศ. 2444 (ร.ศ.120) รัชกาลที่ 5 เสด็จแวะวัดพระปรางค์เหลืองครั้งแรก เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน ทรงมีพระราชหัตถเลขาความว่า

"เวลาบ่าย 4 โมง ลงเรือประทีปทัศนาการขึ้นไปเมืองพยุหคิรี แวะที่วัดพระปรางค์เหลืองดูพระเมืองนครราชสิมารักษาไข้ด้วยวิธีเหยียบเหล็กแดงแล้วมาเหยียบคนไข้ ตามซึ่งได้รักษาพระยาวรพุฒิโภไคย[1] อันเจ็บแขนตายแลลีบไปข้างหนึ่งหายเป็นปรกติ

พระครูพยุหานุสาสน์[2] ซึ่งเปนผู้มีศิษย์หามาก เปนเจ้าอาวาศต้อนรับแขงแรงดี กลับลงมาเวลาค่ำ ทุ่มหนึ่งถึงพลับพลา"

---

(1) พระยาวรพุฒิโภไคย (ชุ่ม) สุวรรณสุภา

(2) พระครูพยุหานุสาน์ (เงิน)

เสด็จถึงวัดพระปรางค์เหลือง ครั้งที่สอง พ.ศ. 2449

รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสวัดพระปรางค์เหลือง (ปัจจุบันอยู่ในเขต ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์) เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2449 (รศ. 125) นับเป็นเสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง

การเสด็จประพาสต้นเริ่มมีครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2447 (รศ. 123) เสด็จโดยทางเรือจากพระราชวังบางปะอิน ไปมณฑลราชบุรี แล้วกลับมามณฑลนครชัยศรี และมณฑลอยุธยา

เสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2449 (รศ. 125) เสด็จโดยทางเรือจากกรุงเทพฯไปเมืองนครสวรรค์-เมืองกำแพงเพชร เมื่อเสด็จประพาสผ่านวัดพระปรางค์เหลือง ทรงแวะขึ้นวัด ทรงถ่ายรูปด้วยพระองค์เอง แล้วทรงมีพระราชนิพนธ์เล่าไว้ ดังนี้

"วันที่ 11 มาถึงวัดพระปรางค์เหลือง เที่ยง พระครู[1]ลงมาคอยอยู่ที่แพ

ขึ้นบกทำกับข้าวแล้วดูเหยียบฉ่า[2] กรมหลวงประจักษ์ให้เหยียบถ่ายรูป พบเจ้าพระยาเทวศรซึ่งมารักษาตัวอยู่ที่นี้ ดูเดินคล่องขึ้น ถามพระหมอแรกบอกว่าเป็นอัมพาต แต่เป็นมาเสียนานถึง 35 ปี ครั้น

เถียงว่าอัมพาตทำไมถึงช้าเพียงนั้น ก็รับว่าอ้ายนั่นว่าที่เป็นใหม่นี่หาย แล้วยังจะรักษาที่เป็นเก่าต่อไปอีก

เดินดูกุฎิแลโบสถ์ที่ทำใหม่ ไม่มีสาระอะไร กลับลงมาร้อนอาบน้ำ เลยให้พระครูรดน้ำมนต์(3) อยู่ข้างจะเหว* สบายมาก

มาชั่วโมงเศษถึงอำเภอพยุหะคีรี มีพายุฝนตกประปราย ต่อฝนหายจึงได้ขึ้นจะไปพระบาทที่เขาสร้างขึ้นไว้ใหม่บนเขาเมื่อ 20 ปีนี้ กลัวจะมืดจึงเดินไปแต่ที่ต้นทาง ทางที่ไปเขานี้เป็นทางไปขึ้นรถไฟตำบลเนินมะกอก 120 เส้น มีคนขึ้นลงเสมอ แต่ไม่มีสินค้านอกจากหมากพลู

วันนี้รับหนังสือบางกอก”

(จากหนังสือ**เสด็จประพาสต้น ร.ศ. 125 (รูปถ่ายฝีพระหัตถ์และบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**), ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักราชเลขาธิการรวบรวมพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายภาวาส บุนนาค ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. ในโอกาสนี้ สำนักราชเลขาธิการได้จัดพิมพ์พระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง ตามต้นฉบับที่พระอรรคชายาเธอฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ โปรดให้พิมพ์เมื่อปีชวด พ.ศ. 2467 และได้ทำการสอบทานข้อมูลกับฉบับที่พิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่างๆ ด้วย, พิมพ์ที่อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน) เมื่อ พ.ศ. 2547)

สมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระนิพนธ์อธิบายเสด็จประพาสต้นครั้งที่สองว่า

“ถึง ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) จึงเสด็จประพาสต้นอีกคราว 1 เสด็จประพาสต้นคราวนี้หาปรากฏมาแต่ก่อนว่า มีผู้หนึ่งผู้ใดได้เขียนจดหมายเหตุไว้เหมือนเมื่อคราวเสด็จประพาสต้นครั้งแรกไม่ จนถึงปีนี้พระอรรคชายาเธอฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ทรงพระปรารภจะใคร่พิมพ์หนังสือประทานตอบแทนผู้ถวายรดน้ำสงกรานต์ พ.ศ. 2467 ตรัสปรึกษาสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้านิภานภดล-สมเด็จหญิงน้อย-พระธิดา ทรงค้นหนังสือเก่าซึ่งได้ทรงเก็บรวบรวมไว้ พบสำเนาจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้นครั้งที่ 2 ซึ่งพระบาทสมเด็จฯพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์โดยดำรัสให้สมเด็จหญิงน้อยทรงเขียนไว้ ในเวลาสนองพระเดชพระคุณ

สมเด็จพระบรมชนกนาถเป็นตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายใน อยู่ในเวลาเมื่อเสด็จประพาสคราวนั้น จึงประทานสำเนามายังหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร แลมีรับสั่งมาว่า หนังสือเรื่องนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ถึง 17 ปีแล้ว ผู้ซึ่งยังไม่ทราบเรื่องเสด็จครั้งนั้นมีมากด้วยกันถ้าแห่งใดควรจะทำคำอธิบายหมายเลขให้เข้าใจความยิ่งขึ้นได้ก็ให้ข้าพเจ้าช่วยทำคำอธิบายหมายเลขด้วย จึงได้จัดการทำถวายตามพระประสงค์ทุกประการ”

(1) พระครูพยุหานุสาสน์ (เงิน) เจ้าคณะเมืองพยุหะคีรี

(2) เวลานั้นมีพระหมอมาแต่เมืองเขมรรูป 1 มาพักอยู่ที่วัดพระปรางค์เหลือง รับรักษาโรคเมื่อยขัดต่างๆ ด้วยวิธีเอายาทาที่ฝ่าเท้าของพระนั้นเอง แล้วเอาเท้าลนไฟถ่านให้ร้อนจัด เวลาเอามาเหยียบคนไข้ตรงที่เมื่อยขบดังฉ่า กรมหลวงประจักษ์ฯ รับอาสาจะลองให้เหยียบ

(3) พระครูพยุหานุสาสก์ (เงิน) มีเกียรติคุณในทางวิปัสสนา พวกชาวเมืองนับถือว่ารดน้ำมนต์ดีนัก

* เหว - ในที่นี้หมายความว่าปลื้ม คือพระปลื้มในการที่ทรงยอมให้ท่านถวายน้ำมนต์ คำนี้มีอธิบายละเอียดเป็นเลขที่ 181 ในหนังสือพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

รูปถ่ายฝีพระหัตถ์ รัชกาลที่ 5 ที่วัดพระปรางค์เหลือง เมื่อ พ.ศ. 2449 คำอธิบายใต้ภาพ เป็นลายพระหัตถ์ **"สมเด็จหญิงน้อย"** พระธิดา ทรงเขียนตามพระดำรัส รัชกาลที่ 5

วิธีรักษาไข้หนาวด้วยเท้า
ที่วัดพระปรางค์เหลือง เมืองพยุหคีรี

พระครูพยุหานุศาสน์ วัดพระปรางค์เหลือง
เมืองพยุหคีรี

พผู้ให้อุ่ยบ
แลผู้ช่วย

สัปรุษถวายสำรับเลี้ยงคม

ศาลาการเปรียญ

ที่ว่าการ
อำเภอพยุห

อำเภอ

พยุห

คีรี

กมมท่ที่ว่าการเมืองมโนรมย์

ที่พักเมืองมโนรมย์

ลำน้ำมโนพรมย์ แลทั้งเหนือ

หลังที่จอดเรือเมืองมโนพรมย์

ท่าเมืองพิไพรมย์

กุฎีวัดพปทางเหลือง

15 พ.ศ. 2482 แรกมีชื่อประเทศไทย โคกไม้เดน อยู่ในประเทศไทย

พ.ศ. 2482 บ้านโคกไม้เดน ในราชอาณาจักรสยาม ต้องเปลี่ยนเป็นอยู่ในประเทศไทย ชาวบ้านโคกไม้เดนล้วนเป็นชาวสยาม ต้องเปลี่ยนเป็นคนไทย

หลังจาก พ.ศ. 2400 กรุงสยามเผชิญหน้ากับจักรวรรดินิยมอังกฤษ-ฝรั่งเศส ต้องยอมรับวิทยาการจากยุโรป เริ่มปรับตัวเองเป็น**รัฐชาติ** ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยเมื่อ 24 มิถุนายน 2475

ต่อมาก็เปลี่ยนชื่อประเทศจาก **สยาม** เป็น **ประเทศไทย** แล้วบังคับให้ทุกชาติพันธุ์ต้องเป็น**คนไทย**เมื่อ 24 มิถุนายน 2482

(จบแค่นี้)